

Kielenkehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa

Teoriatietoa ja käytännön vinkkejä

Sisällys

1	Johdanto	3
2	Teoriatietoa kielenkehityksestä	4
	2.1 Kielenkehitys	4
	2.2 Kielenkehityksen häiriöt.....	5
	2.3 Havainnointi ja interventiotarve.....	7
	2.4 Lastentarhanopettajan merkitys kielenkehityksen tukemisessa	8
	2.5 Tukeminen arjen toiminnoissa	9
3	Arkea tukeva materiaali	11
	3.1 Runot, riimit ja lorut.....	11
	3.2 Laulut ja laululeikit	13
	3.3 Leikit ja pelit.....	13
	3.4 Suujumppa	15
	3.5 Tukiviittomat	16
	3.6 Kuvat.....	17
	3.7 Ohjeita ja vinkkejä pelien, leikkien ja harjoitteiden ohjaamiseen	20
4	Kirjallisuusvinkkejä	22
	4.1 Teoriakirjallisuus	22
	4.2 Lasten kirjallisuus	23
	4.3 WWW-linkkejä.....	25
	Liite 1 Runoja, riimejä ja loruja	27
	Liite 2 lauluja ja laululeikkejä	34

1 Johdanto

Lapsen kielen kehityksen tukeminen on mielenkiintoinen ja haastava osa varhaiskasvatusta. Suomalaisessa varhaiskasvatuksessa on kautta aikojen korostettu ja yhä korostetaan kasvattajan käyttämän kielen merkitystä. Kielen kehitystä on tuettu muun muassa lukemalla laadukasta lastenkirjallisuutta. Suomessa on myös pitkät perinteet erilaiseen loruiluun, lauluihin ja laululeikkeihin. Peleillä on tärkeä osa kielen oppimisessa ja opettamisessa ja tietotekniikan mahdollisuuksia on hyödynnetty 1990-luvun loppupuolelta saakka. (Nurmilaakso & Välimäki (toim.) 2011, 54.)

Yksi haaste kielen kehityksen tukemisessa varhaiskasvatuksen kentällä on monenlaisen tukimateriaalin runsaus ja moninaiset lähteet, joista kasvattajalla on mahdollisuus kerätä materiaalia. Tämä materiaalipaketti on syntynyt osana Laurea ammattikorkeakoululle sosiaalialan ylempään amk -tutkintoon tekemämme opinnäytetyötä, jossa tavoitteena oli kehittää materiaalia lapsen kielen kehityksen tueksi varhaiskasvatukseen. Tätä materiaalipakettia kehittelemme kysyimme varhaiskasvatuksen ammattilaisilta heidän näkemystään siitä, millainen paketin tulisi olla. Kyselyn pohjalta materiaalipaketin suunnittelua ja valmistelua ohjaaviksi tekijöiksi muodostuivat kolme pääkohtaa: konkreettiset vinkit, tiiviit teoria- ja materiaalipaketit sekä tietoa kielenkehittämiseen liittyvästä kirjallisuudesta, www-sivustoista ja muusta materiaalista. Toivomme, että valmiin materiaalipaketin lukijalle ja käyttäjälle välittämä tieto on relevanttia ja käytännönläheistä ja materiaalipaketin tarjoamasta kielen kehitystä tukevasta materiaalista on hyötyä erilaisissa työyhteisöissä.

Olemme pyrkineet siihen, että opas on tiivis, helppokäyttöinen ja monipuolinen. Toiveemme on, että tekemämme työ innoittaisi muita tutkijoita kehittelemään tuotostamme edelleen ja materiaalipaketti olisi mahdollista saada tulevaisuudessa verkkoon päivitettäväksi materiaalipankiksi.

2 Teoriatietoa kielenkehityksestä

Tämän teorian avulla pyrimme kertomaan pääkohdat kielenkehityksestä, erilaisista kielenkehityksen häiriöistä ja siitä, miten varhaiskasvatuksen työntekijä voi havainnoida tuen tarpeen ja auttaa itse lapsen kielenkehityksen tukemisessa.

2.1 Kielenkehitys

Lapsen kielenkehitys lähtee liikkeelle jo äidin kohdussa sikiön kuulohavaintojen kautta. Tällä uskotaan olevan vaikutusta myöhempään, kuulon avulla tapahtuvaan, oppimiseen. Lapsen kielen ja kommunikointitaitojen kehittymisen prosessiin vaikuttavat fysiologiset edellytykset sekä lapsen persoonallisuus ja monenlaiset ympäristötekijät. Kehitysprosessi saa alkunsa lapsen ja ympäristön jatkuvasta vuorovaikutuksesta. Lapsen lähellä elävillä ihmisillä on vaikutusta siinä, minkälainen sosiaalinen ja fyysinen ympäristö lapselle rakentuu, miten tuo ympäristö vastaa lapsen kehitysvaiheiden tarpeita ja kuinka lapsi saa mahdollisuuden kehittyä oman aktiivisen toimintansa kautta. Lapsen lähi-ihmisten käsityksiin lapsen tarpeista vaikuttaa lapsen omat kiinnostuksen kohteet, aloitteet ja vastaukset sekä niiden määrä ja laatu. Lähi-ihmisen tulkinnat ja vastaukset taas vaikuttavat edelleen lapsen käsitykseen itsestään kommunikoivana ihmisenä. Niiden kautta lapsi myös muodostaa käsityksen siitä, millaiset piirteet lapsen omassa kommunikoinnissa ja muiden ilmaisuissa ovat toimivimpia. Kielenkehitys etenee ään- teiden oppimisesta varhaiseen sanastoon, lauserakenteiden kehittymiseen, taivutusmuotojen omaksumiseen ja aina narratiivisiin taitoihin asti.

Tässä taulukossa on kuvattu normaalia lapsen puheen kehityksen etenemistä.

7-9 kk
Monipuolista jokeltelua.
10-15 kk
Ilmaisun tukena eleitä.
1 v 6 kk
Merkityksellisiä sanoja 10-30 kpl. Lapsi ymmärtää sanoja enemmän kuin pystyy tuottamaan niitä itse. Lapsi osaa jonkin verran noudattaa toimintaohjeita ja kehotuksia. Lapsella näyttäytyy symbolisia leikkitoimintoja.
2 v
Merkityksellisiä sanoja yli 250 kpl. Määrä vaihtelee yksilöllisesti 0-600 sanan välillä. Lapsi osaa käyttää sanayhdistelmiä, joissa sanat taivuvat. Lapsen ilmaukset ovat keskimäärin 5-6 morfeemin pituisia.
2 v 6 kk
Lapsi oppii uusia sanoja noin 10 yhden päivän aikana ja reilut 3000 vuoden aikana. Lapsen puheessa esiintyy eniten substantiiveja ja verbejä, pronominit, partikkelit ja adjektiivit yleistyvät, puheessa on taivutusmuodoista preesens. Imperfektimuotoja sekä monikon tunnusta, genetiiviä, partitiivia ja sisä- ja ulkopaikallissanoja. Näiden lisäksi esiintyy lapsen omatekoisia taivutuksia ja muotoja.

3 v
Puhe alkaa olla jo lähes täysin ymmärrettävää. Lapselta onnistuu jo apuverbien ja eri aikamuotojen käyttö ja hän osaa taivuttaa verbejä eri aikamuodoissa. Puheeseen on tullut käsky-, kielto- sekä kysymyslauseita. Lapsi osaa kertoa esineiden sijainnin. Lapsi osaa käyttää adjektiivien vertailua. Tästä alkaa lapsen kielellinen tietoisuus.
4-5 v
Lapsen puheessa esiintyy eri sanaluokkiin kuuluvia sanoja samassa suhteessa aikuisten puheen kanssa. Lapsi on ottanut haltuunsa taivuttamisen ja lauseiden muodostamisen säännöt. Tässä vaiheessa omatekoiset taivutusmuodot vähenevät ja ilmaisu tarkentuu ajan ilmaisussa, sijainnin ja paikan kuvaamisessa, asioiden ja esineiden laadullisessa kuvaamisessa ja narratiivisissa taidoissa.
6 v
Hallittujen sanojen määrä on jo noin 14000 sanaa. Lapsi osaa ääntää sanoja yleiskielen mukaisesti. Esineiden ja symbolien nimeäminen on sujuvaa. Lapsen foneemisen tietouden lisääntyessä hän oivaltaa sanojen muodostuvan äänneistä, havaitsee sanojen äänne-eroja ja oppii lisäämään, poistamaan, yhdistämään ja laskemaan äänneitä. Vuorovaikutuksen perustaitojen omaksumisen myötä lapsi osaa keskittyä kuulemaan puhetta, lapsi osaa kysyä kuulemastaan, hän osaa puhua vuorollaan, vastata kysytyihin kysymyksiin ja toimia ohjeiden mukaisesti.

(Lyytinen, P. 2003, 60.)

Lähteet:

Korpilahti, P. 2004. Puheen havaitsemisen kehitys. Teoksessa Kunnari, S. & Savinainen-Makkonen, T. (toim.). Mistä on pienten sanat tehty. Lasten äänneellinen kehitys. Porvoo: WS Bookwell Oy. Sivut 31-38.

Korpijaakko-Huuka, A-M & Launonen, K. (toim.) 2011. Kommunikoinnin häiriöt. Syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. Tallinna: Raamatutrukikoda. Sivut 39-58.

Lyytinen, P. 2003. Kielen kehityksen varhaisvaiheet. Teoksessa Siiskonen, T. & Aro, T. & Ahonen, T. & Ketonen, R (toim.). Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. Juva: WS Bookwell Oy. Sivut 48-68.

2.2 Kielenkehityksen häiriöt

Viivästynyt puheen- ja kielenkehitys ilmenee yleensä niukkana, vaikeasti tai epäselvästi tuotettuna puheena ja vaikeutena ymmärtää kuultua puhetta ikätason mukaisesti. Puheenkehitys viivästyy jopa 19 %:lla lapsista. Tutkimusten mukaan joukolla lapsia puheen kehitys vauhdittuu vasta kolmannella ikävuodella. Kahden vuoden iässä nämä lapset tuottavat vain niukasti sanoja tai eivät tuota niitä ollenkaan. Puolet näistä lapsista saavuttaa ikäoverinsa kolmannen ikävuoden aikana ja huolimatta hitaasta alusta kehitys jatkuu normaalina. Näillä lapsilla on kuitenkin suurempi riski kohdata tulevaisuudessa vaikeuksia niissä kielellisissä tehtävissä, joissa mitataan sanaston laajuutta, lauserakenteita, lukemisen ja kirjoittamisen taitoa sekä kielellistä muistia. Riski kasvaa, jos suvussa esiintyy lukemisen tai kirjoittamisen vaikeutta.

Kielenkehityksen erityisvaikeus

Kielellinen erityisvaikeus vaikuttaa lapseen ja lapsen kokonaiskehitykseen monella tavalla ja niihin saattaa liittyä monenlaisia erityispiirteitä ja liitännäishäiriöitä. Tällaisia ovat esimerkiksi aistiherkkyys, vaikeudet kontakteissa, ylivilkkaus ja tarkkaavaisuuden häiriöt, hahmotushäiriöt, motorinen kömpelyys sekä keskittymisen vaikeudet. Kun lapsella on itseilmaisun vaikeuksia, ymmärretyksi tulemisen vaikeuksia ja vaikeuksia ymmärtää muita, saattavat monet arkeen liittyvät tilanteet olla lapselle yllättäviä, epävarmoja ja toisinaan jopa pelottavia. Kommunikoinnin tarve saattaa myös purkautua monella tavalla. Purkautumisen tapoja voivat olla esimerkiksi siirtymätilanteiden ja muutosten vastustus, karkailut tai raivokohtaukset. Lapsi kokee turhautumista, kun ei pysty ilmaisemaan itseään eikä näin tule ymmärretyksi.

Seuraavassa kielenkehityksen erityisvaikeutta kuvataan Rapinin ja Allenin (1996) luokittelun mukaisesti kolmessa alaluokassa.

Ilmaisun häiriöt

Puheliikkeiden ohjailun vaikeudessa (verbaalinen dyspraksia) lapsen puheen tuottaminen on työlästä. Tällöin äännejärjestelmässä eli fonologiassa on usein runsaasti puutteita, puhe on niukkaa ja usein esiintyy myös lieviä puutteita kielellisissä taidoissa.

Äännejärjestelmän ohjelmoinnin vaikeudessa (fonologisen ohjelmoinnin häiriö) lapsen puheessa esiintyy sanahahmojen muutoksia. Lapsen puhe on vaivatonta, mutta usein epäselvää ja sen vuoksi vaikeasti ymmärrettävää.

Ymmärtämisen ja ilmaisun häiriöt

Puheen tunnistamisen vaikeudessa (verbaalis-auditivinen agnosia) lapsella on suuria vaikeuksia havaita sanoja kuulemastaan puheesta ja tämän vuoksi lapsella on myös vaikea-asteinen ymmärtämisen vaikeus. Tämä tekee lapsen riippuvaiseksi muunlaisista kommunikaatiomenetelmistä. Koska sanojen kuuleminen on olennaista puheen kielenkehittymisessä, vaikeutuu puheen tunnistamisen vaikeudessa myös puheen tuottaminen.

Äännejärjestelmän ja lauserakenteiden hallinnan vaikeudessa (fonologis-syntaktinen häiriö) lapsi tuottaa niukasti puhetta ja puhe on kieliopillisesti virheellistä. Lapsen tuottamat lauseet ovat yksinkertaisia ja lyhyitä, sanoja puuttuu ja ne ovat usein väärässä järjestyksessä. Outojen sanahahmojen runsauden vuoksi lapsen ilmaisu on epäselvää. Sanoista saattaa puuttua tai niissä voi olla liikaa äänneitä tai tavuja, sanojen osat voivat vaihtaa paikkaa tai lapsi saattaa käyttää ainoastaan sanojen alku- tai lopputavuja. Äännejärjestelmän ja lauserakenteiden hallinnan vaikeudessa lapsen puhe kuulostaa sähkösanomatyylliseltä leikki-iässä ja vaikeimmissa tapauksissa vielä kouluiässäkin. Lapsi ymmärtää puhetta useimmiten ilmaisua paremmin huolimatta siitä, sanavarasto saattaa olla rajoittunutta.

Korkeamman kielellisen prosessin häiriöt

Sanaston hallinnan vaikeudessa (leksikaalinen häiriö) on lapsen puhe usein sanojen löytämisen hankaluuden vuoksi niukkaa, mutta hyvin ymmärrettävissä. Sanaston hallinnan vaikeuteen liittyy usein ymmärtämisen vaikeutta, koska sanavarasto on heikosti kehittynyt ja huonosti jäsentynyt. Lapsen puhuessa oma-aloitteisesti on puhe usein pyydettyä puhetta parempaa. Keskustelun ylläpitäminen on hankalaa. Sanojen etsimisen ja yksinkertaistetun kieliopin vuoksi saattaa kuulija saada vaikutelman änkytyksestä. Sanavaraston hallinnan vaikeus ilmenee usein yhdessä lauserakenteiden hallinnan vaikeuden kanssa. Tällöin puhutaan leksikaalis-syntaktisesta häiriöstä.

Kielenkäytön ja merkityssisältöjen hallinnan vaikeudessa (semanttis-pragmaattinen häiriö) lapsi puhuu monesti paljon, mutta puhe on sisällöllisesti poikkeavaa. Lapsen puhe voi olla hy-

vinkin huoliteltua. Lapsi saattaa poimia kirjoista tai televisiosarjoista sanontoja ymmärtämättä niiden merkitystä. Monesti tässä yhteydessä esiintyy kaikupuhetta eli ekolaliaa. Keskeisiä piirteitä kielenkäytön ja merkitysisältöjen hallinnan puutteessa ovat vuorovaikutuksen vaikeudet ja vastavuoroisuuden puute. Nämä ilmenevät esimerkiksi kovaäänisenä puheena, puheen kohdistamisen hankaluutena sekä aiheen sivusta puhumisena.

Lähteet:

Marttinen, M. & Ahonen, T. & Aro, T. & Siiskonen, T. 2004. Kielen kehityksen erityisvaikeus. Teoksessa Ahonen, T. & Siiskonen, T. Aro, T. (toim.) Sanat Sekaisin. Kielelliset oppimisvaikeudet ja opetus kouluikässä. Juva: Bookwell Oy. Sivut 19-32.

Rantala, S-L. & Asikainen, M. & Voutilainen, A. 2004. Puheen ja kielellisen kehityksen höiriöt. Teoksessa Sillanpää, M. & Herrgård, E. & Iivanainen, M. & Koivikko, M. & Rantala, H. (toim.) Lastenneurologia. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. Sivut 232-240.

Rapin, I. 1996. Practitioner Review: Developmental Language Disorders: A Clinical Update. Teoksessa Elsevier Ltd 1996. Journal of Child Psychology and Psychiatry. Great Britain. Sivut 643-655.

Savinainen-Makkonen, T. & Kunnari, S. 2004. Diagnosoinnin haasteita. Teoksessa Kunnari, S. & Savinainen-Makkonen, T. (toim.) Mistä on pienten sanat tehty. Lasten äänteellinen kehitys. Helsinki: WSOY. Sivut 150-154.

Aivoliiton sivuilla on hyvää tietoa kielellisen erityisvaikeuden tunnistamisesta http://www.aivoliitto.fi/kielellinen_erytisvaikeus_%28sli%29/kielellinen_erytisvaikeus/tunnistaminen

2.3 Havainnointi ja interventiotarve

Kielen kehityksen tukemisen tarpeen voi havaita tutustumalla kielen kehityksen vaiheisiin ja poikkeamiin ja ottamalla huomioon jokaisen lapsen yksilölliset piirteet. Havaintoja voi tehdä monipuolisesti erilaisissa arkipäivän tilanteissa. Kielellisen kehityksen viivästymisen keskeiset varoitusmerkit on havainnoitavissa ilman erityisiä arviointimenetelmiä lapsen puhetta ja kielellistä vuorovaikutusta seuraamalla sekä haastatteleamalla lapsen hyvin tuntevia aikuisia.

Interventioita tarvitaan silloin, kun lapsella on sellaisia kehityksellisiä ongelmia, että ne ilman tukea muodostavat riskin suotuisalle oppimiselle ja myöhemmälle kehitykselle. Huolen herättyä ensimmäisen lähtökohdan arvioinnille tarjoaa tieto normaalista ja keskimääräisestä kehityksestä. Huoli kielen kehityksestä herää usein erityisesti siinä vaiheessa, kun lapsen puheen alkaminen viivästyy.

Seuraavassa on lueteltu erilaisia piirteitä, joista voi huomata kielen kehityksen haasteita. Kyseisten piirteiden ilmaantuessa on syytä toimia:

1. lapsi jokeltelee vähän tai jokeltelu on poikkeavaa,
2. lapsi ei käytä jokeltelua ottaakseen kontaktia muihin,
3. lapsen kielen ymmärtämisessä on selviä vaikeuksia,
4. lapsi ei kiinnitä huomiotaan muiden puheeseen,
5. lapsi ei käytä eleitä ottaessaan muihin kontaktia,
6. symbolista leikkiä ei esiinny,
7. lapsen lähisukulaisilla on kielellisen kehityksen ongelmia,

8. lapsen sosio-emotionaalinen kehitys ei etene normaalisti tai
9. lapsella on selkeitä motorisia vaikeuksia (kuolaaminen, pureminen, puhaltaminen).

Varhaisessa kielellisen kehityksen vaikeuksien arvioimisessa ja kehityksen tuen varmistamisessa käytetään apuna lapsen kielen kehityksen ja kommunikaation arviointia suhteessa tietoon keskimääräisestä kehityksestä ja normaalin kehityksen virstanpylväistä. Samoin kielellisen kehityksen poikkeavuudesta mahdollisesti kertovien varoitusmerkkien huomioiminen helpottaa tuen kohdistamista ja tilanteen arviointia.

Puheterapeutin apua tarvitaan silloin, mikäli lapsen puhe viivästyy, esim. kun 2-vuotias ei vielä puhu tai jos lapsella on ongelmia vuorovaikutuksessa. Tukea tarvitaan, jos lapsi ei ymmärrä ohjeita tai jos lapsen puhe on epäselvää. Änkyttäminen ja äännevirheet (5-6 -vuotiaalla) ovat merkkejä tuen tarpeesta.

2.4 Lastentarhanopettajan merkitys kielenkehityksen tukemisessa

Lapsen varhaiset vuodet ovat kielenkehityksen tukemisessa kaikkein tärkeintä aikaa. Lapsella voidaan ennakoida jo neljän ensimmäisen vuoden aikana selviä oppimisen ongelmia ja jo 2 - 3-vuotiailla lapsilla on nähtävissä lukiriskin varhaisia tunnusmerkkejä. Lapsen kehityksen tukemisen edellytyksenä on lapsen erityistarpeiden tunnistaminen ja tuen antaminen. Arvioinnin avulla voidaan yksilöidä lapsen vahvuudet ja vaikeuksien luonne; opettaja näkee, miten ja mitä lapsi on oppimassa. Tämä puolestaan auttaa kasvattajaa valitsemaan juuri lapsen kehitystä vastaavat pedagogiset toiminnot.

Kehityksen tukemisen suunnittelussa käytetään olennaisena työvälineenä kuntoutussuunnitelmaa. Kuntouttavan toiminnan tavoitteet luodaan lapsen tuen tarpeesta käsin ja toiminnan toteutuksessa ja lapsen motivoinnissa hyödynnetään lapsen vahvuuksia. Lapsi tulisi nähdä yksilönä, jolla on tarpeita eikä lapsena, jolla on ongelmia. Varhaisvuosien erityiskasvatus on osa yleistä varhaiskasvatusta, ja lasten kielellistä kehitystä voidaan tukea varhaiskasvatuksen pedagogisin keinoin. Mikäli lasten tuen tarve on kovin suuri, voidaan käyttää lisäksi erityispedagogisia menetelmiä.

Yleisillä menetelmillä tarkoitetaan esimerkiksi leikkiä, pelejä, satuja, liikuntatuokioita, laulua ja musiikkia. Opettajat kannustavat lasta tai he kiinnittävät huomiota lapsen kanssa tapahtuvaan vuorovaikutukseen. Erityispedagogisten menetelmien taustalla on yleensä teoriaan perustuva systemaattisesti etenevä harjoitusohjelma. Osa erityisistä kuntoutusmenetelmistä on suunnattu lasten tiettyjä vaikeuksia silmällä pitäen, mutta monet menetelmät tukevat kaikkien lasten kehitystä.

Kielellisiä taitoja tulisi harjoitella useilla eri tavoilla, jotta kielen käyttö automatisoituu ja lapsen koko kielellinen kapasiteetti tulee paremmin käyttöön. Lapsen kielellisen ympäristön virikkeisyydellä on tärkeä merkitys lapsen kielellisen tietoisuuden kehittymiseen ennen kouluikää.

Lapsilla, joilla on kielellinen erityisvaikeus, sanavaraston kartuttamiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Kasvattajan tulee olla koko ajan valpas, jotta hän näkee, miten hän pystyy laajentamaan lapsen sanavarastoa yksilöllisesti huomioiden jokaisen lapsen sen hetkiset taidot. Käsitemateriaalin runsuus voi heikentää lapselle annettujen ohjeiden ymmärtämistä ryhmätilanteissa. Tällöin voidaan käyttää helpompia kiertoilmauksia sekä yksinkertaista ja tilannesidonnaista puhetta. Lapsen kanssa kommunikoidessa voidaan käyttää puheen tuottoa tu-

keviä tai korvaavia kommunikaatiokeinoja, kuten esimerkiksi tukiviittomia, jotka tukevat ja rikastuttavat lapsen puheilmaisua. Piktogrammeista ja kuvista voidaan koota lapselle oma tulkikirjanen, joka seuraa lapsen mukana. Nykyään myös tietokoneelle on saatavissa ohjelmia, joiden avulla voidaan tukea lapsen sanavaraston karttumista. Lastentarhanopettajan on hyvä panostaa yhteisiin lukuhetkiin, joko kahden kesken tai isossa ryhmässä siten, että lapsi sijoitetaan lähelle aikuista. Opettajan tulee suunnitella ja opettaa johdonmukaisesti. On hyvä muistaa, että varsinaisen lukemisen lisäksi tarinoilla ja rupattelulla on suuri merkitys lapsen kielen kehityksessä.

Lastentarhanopettaja voi vahvistaa lapsen itseilmaisua itse esittämien näytelmien avulla tai draaman ja teatteriesitysten kautta. Lapsen puheelle on annettava aikaa ja lapsen oma-aloitteista puhetta tulisi pyrkiä lisäämään. Opettajan on hyvä ohjata lasta puhumaan ja ilmaisemaan itseään kokonaisilla lauseilla. Lastentarhanopettajan on hyvä rohkaista lasta toimimaan vuorovaikutuksessa, sillä lapsiryhmän tuki kielihäiriöiselle lapselle on keskeinen. Opettajan tulee kiinnittää erityistä huomiota ennakoimiseen, koska ennakoinnilla vähennetään kasautuvia haitallisia vaikutuksia.

Lähteet:

Nurmilaakso, M. & Välimäki, A-L. 2011. Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. Ss. 46-52; 78-85.

Käypä hoito -suositus. Kielellinen erityisvaikeus.

<http://www.kaypahoito.fi/web/kh/etusivu/naytaartikkeli/tunnus/khp00092>.

2.5 Tukeminen arjen toiminnoissa

On tärkeää ymmärtää kaikki toiminta tavoitteelliseksi ja kieltä tukevaksi. Hyviä hyödynnettäviä tilanteita ovat perushoitotilanteet kuten syöminen, pukeutuminen, vessassa käyminen sekä myös erilaiset ohjatut tilanteet. Kaikki tilanteet olisi hyvä luoda mahdollisimman kiireettömiksi.

Vuorovaikutuksen laatuun panostaminen:

- Aikuinen on rauhallinen, kiinnostunut, vastaa lapsen aloitteisiin, kuuntelee ja rikastaa lapsen puhetta.
- Aikuisen toiminnassa on tärkeää hidasta, selkeää, toistavaa puhe ja sellainen kieli, jota lapsi voi oman kielellisen kykynsä mukaisesti ymmärtää.
- Aikuisen selkeä sanallinen/sanaton viestintä helpottaa kielen oppimisen haasteita.
- Aikuinen liioittelee eleitä, ilmeitä ja artikulaatiota, mielellään kasvokkain lapsen kanssa.
- Aikuisella on kannustava, positiivinen asenne.
- Ympäristö on rauhallinen ja kiireeton.
- Tarjotaan myös pienryhmä- ja kahdenkeskisiä tilanteita.
- Lasta rohkaistaan liikkumaan ja nauttimaan kyvyistään.
- Lapselle tuetaan hyvää itsetuntoa.
- Päivähoidossa on aikaa myös leikille: leikin parissa lapsi oppii "huomaamattaan".
- Aikuinen osallistuu lasten vapaaseen leikkiin olemalla läsnä ja leikin lomassa aikuinen voi ohjata ja tukea kieltä luontevasti.

Kielenkehityksen tukemisessa tärkeää on asioiden sanottaminen ja nimeäminen:

- Aikuinen sanottaa ja nimeää esineitä, asioita ja tilanteita, kuten esimerkiksi pukeminen, syöminen, vessaus ja ulkoilu.
- Aikuinen nimeää ja sanottaa myös omaa tekemistään.
- Aikuinen ohjaa määrätietoisesti käyttämään asioiden, esineiden ja tilanteiden oikeita nimiä ja käsitteitä: esim. jos lapsi puhuu "tämä menee tonne", ohjataan nimeämään.
- Lapsen sanomat asiat kannattaa hienovaraisesti muuntaa oikeiksi toistamalla asia oikein.
- Kuvakirjoja katsellessa selitetään ja sanotetaan kuvia.

Hyviä kielen tukemisen tapoja ja käytänteitä:

- Hyviä kielen tukemisen tilanteita ovat mm. lukeminen, laulaminen, loruttaminen, riimittely ja sadutus.
- Erilaisten asioiden ja ilmiöiden tutkiminen helpottaa kielen oppimista.
- Lapsen kehoa ja liikkumista voi käyttää apuna kielen opettamisessa.
- Värien, muotojen ja materiaalien käyttäminen helpottaa kielen oppimista.
- Aikuisen kannattaa myös käyttää kuvailevaa kieltä arjen tilanteissa ("sinulla onkin tänään puna-siniraidalliset sukat jalassa").
- Lasta voi myös haastaa käyttämään aktiivisesti kieltä kyselemällä (jos lapsi pukemistilanteessa ojentaa hanskat aikuiselle, kysytäänkin "mitä haluat", jolloin lapsen on kerrottava, että tarvitsee apua).

Muuta huomioitavaa:

- Lapsi, jolla on kielellisiä haasteita, tarvitsee säännöllisen päivärytmin ja tutut säännöt ja ohjeet.
- Hyvä tapa on kuvittaa ohjeet.
- Ohjeiden tulee olla lyhyitä ja selkeitä ja käytetyn puheen hyvää ja korrektaa suomen kieltä.
- Asioita kerrataan jatkuvasti.
- Lapsi voi arastella leikkiin menemistä ja hänellä saattaa olla vaikea ymmärtää erilaisia rooleja ja meluinen ympäristö ja muut ärsykkeet vaikeuttavat kommunikointia toisten kanssa.
- Arjen kiireettömyys, esineiden ja tavaroiden omat, vakituiset paikat helpottavat kielen oppimisen haasteita.
- Huumori auttaa arjessa.
- Aikuisen tulee olla valmis muuttamaan toimintaansa, mikäli hän huomaa, ettei sen hetkinen tapa toimi.
- Aikuisen on tärkeää arvioida omaa toimintaansa; hänen tulee olla herkkä havainnoimaan asioita ja sensitiivinen erilaisissa tilanteissa.
- Myös vanhempien mukanaolo on tärkeää lapsen kielen kehittymisen tukemisessa.

3 Arkea tukeva materiaali

Tähän osioon on koottu tietoa runojen, riimien ja lorujen, suujumpan, laululeikkien, viittomien ja kuvien käytöstä. Materiaalia ei ole välttämätöntä ostaa rahalla, vaan niitä voidaan myös askarrella itse esimerkiksi internetsivustoilta tulostetuista kuvista ja kuvista.

3.1 Runot, riimit ja lorut

Loruttelu on ikivanha tapa, joka on kuulunut kaikkiin länsimaisiin kulttuureihin. Lorut, runot, pussukat, tarinat ja kortit ovat edelleen käyttökelpoisia ja ajantasaisia. Loruja voi printata vaikka tästä dokumentista. Niistä saa hyviä lorukortteja lorupussiin esimerkiksi leikkaamalla runot erilleen ja liimaamalla ne vaikkapa pahvitaustaan, jonka toiselle puolelle voi leikata ja liimata jostain runoon tai loruun liittyvän kuvan. Kortit voi myös päällystää laminoimalla tai kontaktimuovilla, jolloin ne säilyvät hyvänä pidempään. Lorujen ja runojen käyttö eri ikäkausina:

Alle 3-vuotiaiden lasten kanssa lorukorteilla voidaan oppia uusia sanoja sekä kehittää lapsen havaitsemista ja muistia. Lorupussin avulla voidaan auttaa lasta nimeämään ja luokittelemaan esineitä ja asioita. Niillä voidaan myös saduttaa lasta ja auttaa tunteiden ilmaisussa sekä lisätä tietoisuutta ympäröivästä maailmasta. Lorujen kautta lapsi oppii muodostamaan visuaalisia mielikuvia ja puheen muodossa kasvaa lapsen kielellinen tietoisuus. Samojen lorujen ja runojen toistaminen on olennaista, sillä sitä kautta lapset oppivat muistamaan yhä enemmän sanoja. Lapset myös kiinnostuvat sanojen merkityksistä. Kun lapsi yhdistää tietyn kuvan tiettyyn loruun, lapsen ajatukset jäsenyivät ja käsitteiden väliset suhteet tarkentuvat. Lorukortit voidaan pitää seinällä nähtävissä ja lukea aika ajoin ryhmissä tai kahden kesken.

3-5-vuotiaiden lasten kanssa lorukorttien käyttömahdollisuudet laajenevat. Kortit kannattaa laittaa lasten näkyville esimerkiksi seinälle, jolloin lapsilla on mahdollisuus yksin ja muiden lasten kanssa tutkia kirjoitettua kieltä ja kirjainten muotoja. Tutkimukset osoittavat kirjainten muotojen kiinnostavan alle kouluikäisiä. Samoja loruja kannattaa käyttää toistuvasti, jolloin lapset oppivat pikkuhiljaa muistamaan ne ulkoa ja lapsen muisti kehittyy. Kuvallisia lorukortteja voidaan myös käyttää siten, että pyydetään lapsia laittamaan kortteja oikeaan järjestykseen. Tällä tavoin harjoitetaan lapsen tarkkaavaisuutta ja loogista ajattelutaitoa.

5-6-vuotiaiden lasten kanssa voidaan kortteja käyttää esimerkiksi yhtä kerrallaan siten, että keskustellaan kortista. Keskustellessa lorusta lapsen sanavarasto kehittyy. Lorujen ja runojen sanoja voidaan myös luokitella sekä tutkia riimejä. Lapset osaavat löytää samankaltaisia sanojen muotoja kirjoitetusta tekstistä. Riittäily, runot sekä sanahahmoihin ja kirjaimiin tutustuminen kehittää lapsen fonologista (tietoisuus äänneistä) sekä morfologista (tietoisuus sanojen muodoista) tietoisuutta. Fonologista tietoisuutta voidaan opettaa muun muassa tutustumalla lorujen avulla sanojen alkuäänteisiin, kuuntelemalla yhdessä lasten kanssa, mikä äänen sanan alussa kuuluu. Aikuisen kannattaa artikuloida sanojen alkuja ylikorostetusti loruja lukiessaan, jotta lapsen on helpompi erottaa äänneitä.

Maanantaina makkarat tehtiin,
tiistaina tikut vuolttiin,
keskiviikkona keitto keitettiin...

Sanojen alkuäänteiden lisäksi voidaan tutkia myös loppuäänteitä sekä sitä, mitä sanojen sisällä kuuluu. Voidaan esimerkiksi pohtia, miltä tiistai kuulostaa, jos siinä olisikin vain yksi i. Runot ja lorut kannattaa pitää lapsen nähtävillä niitä lukiessa, jotta lapsella on mahdollisuus esimerkiksi havaita joitakin tuttuja sanoja tekstin joukosta. On hyvä, jos lapset saadaan vielä itse sepittämään omia loruja ja runoja. Tällä tavoin lapsen pragmaattinen tietoisuus kehittyy eli lapsi oppii ymmärtämään, miten kieltä käytetään.

Lähteet:

Nurmilaakso, M. & Välimäki, A-L. (toim). Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. Sivut 37-39. Helsinki: Unigrafia Oy - Yliopistopaino. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/d9e0eb99-ef75-4704-a185-14aa8cbf9366>

Lisää loruja ja runoja löytyy näistä linkeistä:

<http://uudenmaanpiiri.mll.fi/toiminta/perhekahvilat/perhekahvilatoimijoille/lorupussi/>

<http://www.leikisti.fi/loruillen-ja-leikkien>

<http://koti.phnet.fi/polkky/lorut.htm>

<http://www.dlc.fi/~riksu/muskari.htm>

http://kulttuurikasvatus.kuopio.fi/c/document_library/get_file?uuid=c2712cae-3e3c-48ae-84b8-30c47a0a403a&groupId=10525

<http://www.okariino.fi/runoraitti>

Lasten runoja ja loruja sisältäviä kirjoja:

Huovi, Hannele. 2008. Karvakorvan runopurkki. Helsinki: Tammi

Koski, Mervi 2004. Västäräkki vääräsääri. Hämeenlinna: Karisto.

Karahka, Helvi 1990. Lennä, lennä leppäkerttu. Yhdeksäs painos. Keuruu: Otava.

Itkonen, Jukka. 2005. Koipihumppa. Runoja lapsilla. Helsinki: Otava.

Kunnas, Kirsi. 2000. Tiitiäisen tuluskukkaro. Helsinki: WSOY.

Tulostettavia runoja, loruja ja riimejä liitteessä 1

3.2 Laulut ja laululeikit

Laulupussit

Kasvattaja voi valmistaa/hankkia itselleen esimerkiksi kangaspussin, johon voi kerätä korteille lapsille mieluisia laululeikkejä. Laulupussi on hyvä säilyttää helposti saatavilla erilaisia arjen kasvatustilanteita varten. Papunetin sivuilta löytyy kuvakortteja tuttuihin laululeikkeihin: Elefanttimarssi, Hämä-hämä-häkki, Intiaanien laulu, Pienet sammakot, Pieni nokipoika jne.

<http://papunet.net/materiaalia/laulut-kuvakortteina>

Cd:n sisältävät laulukirjat

Kirjastoista ja kirjakaupoista löytyy cd:n sisältäviä laulukirjoja, joiden avulla voi opetella itselleenkin aiemmin vieraita lauluja tai saada laulutukea, mikäli kasvattaja ei ole omimmillaan laulajana. Tällaisia cd:n sisältäviä laulukirjoja ovat esimerkiksi *Urpon ja Turpon lauluja*, *Vauvan vaaka ja Karvakorvan laulupurkki*.

Suupoppia -materiaalin tarkoituksena on laulaen ja leikinomaisesti tukea ja vahvistaa suun motoriikkaa ja kasvojen lihaksistoa. Lauluista ja leikeistä hyötyvät kaikki ja erityisesti lapset, joilla on puheen tuottamisen haasteita ja artikulaatiovaikeuksia. Materiaalin voi tilata seuraavan sivuston kautta: <http://www.avainsaatio.fi/tuotteet/suupoppia/>

Lauluja ja loruja löytyy myös seuraavan linkin takaa:

<http://www.dlc.fi/~riksu/muskari.htm>

Tulostettavia laulujen ja laululeikkien sanoja liitteessä 2.

3.3 Leikit ja pelit

Lapsen kielellistä kehitystä voi tukea erilaisin leikein, pelein ja harjoittein. Näitä leikkejä voi kehittää itsekkin esimerkiksi varioimalla tuttuja leikkejä. Kieltä kehittäviä ovat mm. eri aisteja ja nimeämistä harjoittavat leikit. Hyviä ovat esimerkiksi erilaiset sääntö- ja roolileikit, liikuntaleikit ja sadutus. Alla on listaa erilaisista hyödynnettävistä peleistä ja leikeistä. Ne on jaoteltu tavallisiin leikkeihin, ammattilaisten käyttöön tarkoitettuihin leikkeihin ja lisäksi mukana on vielä muutaman leikin ohje.

Tavalliset pelit ja leikit

Alias-lautapeli, jossa pelaajien pitää selittää tai näytellä pelikortissa oleva sana paljastamatta itse sanaa.

Arvaa kuka -pelissä on kaksi pelaajaa ja pelilautaa vastakkain ja molemmissa on erilaisten nimettyjen henkilöiden kuvia. Kumpikin pelaaja valitsee yhden kasvot ja heidän tulee kysyä sellaisia kysymyksiä, joihin saatujen vastausten avulla he voivat poistaa kerrallaan yhden tai useampia kasvokuvia ja viimeiseksi jäänyt kasvokuva paljastaa vastapuolen ajatteleman henkilön.

Dominopelien avulla voidaan harjoittaa hahmottamista ja päättelykykyä.

Laiva on lastattu -leikki on muunneltavissa eri tarpeita varten, esimerkiksi erilaisia äänteitä (-r-, -s- jne.) sisältäviä sanoja valitsemalla.

Kim-leikkiä voi leikkiä hyvin monin eri tavoin ja erilaisilla materiaaleilla. Leikki perustuu muistiin: materiaalina voi olla esimerkiksi pikkuesineet, kuvat, värikortit jne., joista muodostetaan ryhmä ja ohjaaja/lapsi ottaa muiden näkemättä pois yhden esineen ja leikkijöiden tulee huomata poistettu esine. Leikki on erittäin hyvin muunneltavissa eri-ikäisten lasten oppimista tukeväksi.

Otsapokka-pelissä pelaajat saavat otsaansa jonkin eläimen, esineen tms. kuvan, ja heidän tulee selvittää, mitä he ovat, kysymällä sellaisia kysymyksiä, joihin voi vastata vain "kyllä" tai "ei".

Ammattilaisten käyttöön tarkoitettuja pelejä ja linkkejä internet-sivustoihin, joissa on kielen kehittämisen tukemiseen tarkoitettuja valmiita materiaalipaketteja:

Early learning-sivustolta löytyy runsaasti materiaalia kielen kehityksen tukemiseen, mm. **kili- ja kuttu-materiaalit**. Valmiit kili- ja kuttu- materiaalit ovat hyödyllisiä lasten kielen kehityksen tukemisen välineitä. Kili (kieli ja liikunta) on ryhmäkuntoutusohjelma erityislasten tukemiseen päivähoitossa, mutta sitä voidaan käyttää myös havainto- ja arviointimenetelmänä. Kili-materiaali sisältää motoriset ja kielelliset osiot. Kuttu (kuvin tuettu leikki) -materiaalissa käytetään kuvia leluina ja kommunikaatiovälineinä. Tavoitteena on tutustuttaa lapset kuvakommunikaatioon luontevasti heille tutussa ympäristössä. Kuttu kehittää kielen lisäksi myös leikkitaitoja ja valmiuksia vaikuttaa leikin kulkuun, kykyä suunnitella, toteuttaa ja nauttia leikistä, itseilmaisua sekä omien ajatusten ja leikki-ideoiden käyttöä kielellisistä vaikeuksista huolimatta. http://www.earlylearning.fi/product_details.php?p=792, http://www.earlylearning.fi/product_details.php?p=793

Leikiten sekä **Oppi ja ilo** -materiaalit tarjoavat runsaasti virikkeitä kielen kehityksen tukemiseksi. <http://www.leikiten.fi/>; <http://www.oppijailo.fi/>.

Oivallus -sivustolta löytyy runsaasti pelejä kielen kehityksen tukemiseen, muun muassa Ennen ja jälkeen- sekä **Arkiasiat** -pelit <http://www.oivallus.com/>.

Tontun aarrearkku on ohjelma, joka koostuu liikunta-, tanssi- ja musiikkiharjoituksista, jotka on yhdistetty juonelliseen kokonaisuuteen. Tavoitteena on kehittää lasten tahdonalaista käyttäytymistä kehittämällä heidän emotionaalisia ja kognitiivisia toimintojaan samanaikaisesti. Tuote on tilattavissa muun muassa opettajan tietopalvelusta. https://www.opettajantietopalvelu.fi/tuoteryhmat/tuote//Tontun_arrearkku/100026887.html.

Topologia-pelien avulla opetellaan avaruudellisia suhteita ja erilaisia käsitteitä. <http://www.oppien.fi/oppien/topologia.html> peliohjeita: http://www.tevella.fi/Ohjeet/443233_pdf_ohje_1.pdf.

Valmiita leikkien ohjeita:

Riimiparien löytäminen: aikuinen antaa vinkin, esimerkiksi "niityllä kulkee *lammas*, suussa sinulla on _____(hammas)" tai "kedolla kasvaa *kukka*, jalassasi on _____(sukka)".

Siirtymätilanteissa hyvä leikki on valita eri kirjaimilla alkavia lapsia järjestyksessä tekemään toivottuja asioita.

Puiset kirjainpalikat ovat hyödyllinen väline kirjainten ja sanojen harjoitteluun.

Ryhmätilan seinältä löytyvät kuvalliset aakkoset ovat hyödynnettävissä erilaisiin peleihin ja leikkeihin.

Pantomiimi -harjoitus: otetaan kaksi sanaa, esimerkiksi nappi ja auto. Ensin sanat sanotaan ääneen, jotta lapsi näkee ja kuulee, miten sana liikkuu suussa. Sen jälkeen sana sanotaan äänettömästi, jolloin lapsen pitää erottaa/arvata, kummasta sanasta on kyse.

3.4 Suujumppa

Avainsäätöön kahvatuotteisiin kuuluvana rekisteröitynä tuotemerkkinä suujumppa® on alun perin kehitetty perheiden ja päivähoiton tarpeisiin hauskaksi ja innostavaksi menetelmäksi artikulaation harjoittamiseen. Suujumppa on yhteisöllistä puheterapiaa, joka tähtää suun ja kielen lihasten hallintaan. Avainsäätöön www-sivuilta saa lisätietoa suujumppa®-materiaalista ja -koulutuksista. Avainsäätöön sivuilta löytyy tietoa myös suupoppia-materiaalista. Suupoppia-materiaali tähtää kielenkehittämiseen musiikin keinoin.

Suujumppaa sanana voi käyttää muutenkin ja monet ovat varmasti kehitelleet ja varioineet suujumppaa monilla tavoin omien tarpeiden mukaan. Alla on erilaisia suujumppaharjoitteita. Niitä voi käyttää joko yksittäin tai tehdä niistä hauskan harjoiteradan lasten läpikäytäväksi. Hauskoista harjoitteista ja suun lihasten vahvistamisesta ei ole kenellekään haittaa.

Suujumppavinkkejä:

- Saippuakuplien puhaltaminen
- Laitetaan suppilon kapea osa suuhun ja pidetään levenemässä imemällä ilmapalloa. Näin voidaan kiertää vaikkapa jokin rata
- Puhalletaan suppilolla höyhen ja otetaan se suppilolla kiinni. Yksin tai toisten kanssa leikkinä.
- Imaistaan pillillä paperi pöydältä ja kuljetetaan sitä jatkamalla imemistä. Tätä varten voi vaikka leikata paperisia kaloja, joita "ongitaan" imemällä astiasta.
- Puhalletaan pillillä nesteeseen kuplia
- Puhalletaan pillillä vesiväriin kastettua pumpulipuikkoa maalitauluun (tikkataulun näköinen seinään kiinnitetty, valkoisesta paperista askarreltu maalitaulu)
- Puhalletaan höyheniä. Myös tälle voi rakentaa radan pöydälle käyttämällä esimerkiksi leluja reunoina. Höyhentä voi myös puhalttaa vaikka maaliin.
- Noukitaan kielellä riisimuroja lautaselta.
- Ilmapallojen puhaltaminen
- Tehdään pelialusta kevyelle pallolle ja pelataan sitä kaksinpelinä puhaltamalla palloa toisen puolen maalia kohden. Alusta voi olla esimerkiksi jokin tasapohjainen laatikon kansi, jossa on vähän reunaa.

Vinkki: Hauskoja puhallettavia hahmoja voi tehdä helposti kalastusperhojen valmistamiseen käytettävistä värikkäistä höyhentyylisistä materiaaleista, joista voi tehdä vaikkapa peikkoja liimaamalla niihin silmät.

Lähteet:

Kielikukkanen - verkkolehti kansantajuisesti kielestä. 1.10.2010. Suujumppa tukee lapsen ilmaisua. http://www.kielikukkanen.fi/2010/suujumppa_tukee_lapsen_ilmaisua_1010_04.html

Merikoski, Hannele 7.8.2012. Suut suppuun ja suujumppaamaan. Blogissaan: http://merikoski.blogspot.fi/2012_09_01_archive.html

Hyödyllisiä linkkejä:

<http://www.kaapeli.fi/dysfasia/suujumppa/suujumpp.htm> -harjoitteita
<http://www.avainsaatio.fi/tuotteet/> -avainsäätien materiaalit

3.5 Tukiviittomat

Tukiviittomisella tarkoitetaan viittomakielestä lainattujen viittomien käyttöä siten, että niillä tuetaan samanaikaista puhumista tai puheen tapailua. Tukiviittomisessa viitotaan viestin merkityksen kannalta keskeiset sanat, ns. avainsanat, jotka viitotaan puhutun kielen mukaisessa järjestyksessä. Viittomia voidaan tarvittaessa helpontaa yksilöllisesti. Tukiviittominen on kokonaisvaltaista viestintää, johon kuuluvat puhe, viittomat, osoittaminen, ilmeikäs ole-muskieli ja äänensävyjen vaihtelut. Tukiviittomia voidaan käyttää myös muiden kommunikoin-timenetelmien, kuten kuvien tai kirjoituksen, rinnalla.

Tukiviittomien käytön ei tarvitse olla minkään tietyn oppikirjan tai menetelmän mukaista, sillä vaikka pieni lapsi ei osaa viittomia luonnostaan, hän elehtii ja alkaa matkia aikuisen elei-tä kommunikatiivisesti mallin saatuaan.

Papunetin sivuilta löytyy tietoa tukiviittomien käyttöön:

<http://papunet.net/tietoa/tukiviittomat>
<http://papunet.net/materiaalia/materiaalia-viittomakommunikointiin>
<http://papunet.net/materiaalia/kuvatyc3%B6kalu>

3.6 Kuvat

Kuvien käytön aloittamista mietittäessä puhumisen haasteita kohtaavan lapsen kanssa, on tärkeintä aluksi pohtia, mihin kuvia käyttämällä pyritään. Kuvia voidaan käyttää viestien ilmaisussa ja/tai ymmärtämisessä, muistin tukena, toiminnan eri vaiheiden suunnittelussa ja etenemisessä, aikakäsityksen ja ajanhallinnan kehittymisen tukena sekä näköaistin käytön motivoimiseen. Eri-ikäisille, eri tavoin kommunikoiville ja toimiville ihmisille sopivat erilaiset kuvat. Tarkoituksenmukaisia kuvia valittaessa on mietittävä, millaisia viestejä niiden avulla halutaan ilmaista. Innostavimpia voivat olla ilmaisut, jotka saavat muut tekemään jotakin hauskaa ja itselle tärkeätä.

Kuvien ominaisuudet määräytyvät käyttäjän toiminnallisen näkökyvyn mukaan, eli miten hän näkee ja hahmottaa näkemänsä. Kommunikaatio kuvien avulla edellyttää myös sitä, että lapsi ymmärtää kuvan esittävän jotakin tiettyä konkreettista asiaa tai esinettä. Kuvia valittaessa kannattaa pohtia seuraavia asioita:

- Minkä kokoiset kuvat lapsi näkee?
- Erottaako hän yksityiskohtia vai hahmottaako hän kuvan kokonaisuutena tai värien perusteella?
- Tulisiko valita värilliset tai mustavalkoiset kuvat vai ääriiviapiirroukset?
- Mikä tulisi olla kuvan taustaväri?
- Mitä lisäinformaatiota kuvan taustaväri tuo?
- Pitääkö kuvassa korostaa jotain tiettyä ominaisuutta esimerkiksi vahventamalla ääriviivat tussilla tai kohovärillä?
- Miltä etäisyydeltä ja mistä suunnasta lapsi erottaa ja tunnistaa kuvan parhaiten?
- Tarvitseeko lapsi kuvan katsomisen lisäksi mahdollisuuden kuvan tunnustelemiseen?

Kaikkien kuvien ei tarvitse olla samantyyllisiä tai samasta kuvakokoelmasta lähtöisin. Valokuvia, piirroskuvia, lehdistä leikattuja kuvia ja esimerkiksi tunnusteltavia merkkejä voidaan käyttää rinnakkain. Merkkien erilaisuus voi myös helpottaa niiden muistamista ja valintaa silloin, kun merkistö on laaja.

Ensimmäisten kuvien tulisi olla kiinnostavia ja niiden käyttötarkoitukset helposti motivoivia. Ensimmäisten kuvien avulla opitaan kommunikaation idea: kun käytän jotain merkkiä (esim. valitsen tai ojennan kuvan), kumppani reagoi siihen tietyllä tavalla. Mielellään jollain sellaisella tavalla, joka tuottaa itselle jonkin elämyksen (esim. saa halauksen tai syötävää, tai näkee jotain, joka tuottaa iloa tms.). Pelkkä kuvien nimeäminen tai niillä kysymyksiin vastaaminen ei välttämättä motivoi kuvien käyttöön.

Ensimmäiseksi merkiksi on yleensä hyvä valita sellainen merkki, jolla on täsmällinen tarkoitus. Kuvat *OMMELLA* tai *KETSUPPI* on helpompi liittää tiettyyn tilanteeseen kuin yläkäsitteet *KÄSITYÖ* tai *RUOKA*.

Valmiita on kuvia olemassa suuri määrä, mutta kommunikaation apuna voi käyttää myös esimerkiksi lasten omia töitä, tauluja, reissuvihkoja ja päiväohjelman kuvittamista. Käyttökelpoisia ovat myös kommunikaatikansiot, kommunikaatitaulut, kuvastot, toimintaohjeet, kuvilla kerronta, laulut kuvakortteina, kuvitetut lorut ja kalenterit.

Tilannekuvat ja toimintaohjeet

Alussa kuvia voidaan käyttää signaaleina eli tilannekuvina. Saappaan kuvaa voidaan esimerkiksi käyttää merkinä siitä, että nyt lähdetään ulos, tai kun näytetään norsun kuvaa, lauletaan ja leikitään yhdessä elefanttimarssi. Toimintaohje on kommunikointitilanteessa olevien henkilöiden tukena, kun selvitetään sitä, miten tietyssä tilanteessa toimitaan. On olemassa merkkejä ohjaamiseen (pese kädet) ja ohjattavalle muistin tueksi merkit ja järjestys: mitä minun tulee tehdä ja missä järjestyksessä.

Ympäristön kuvittaminen

Kuvilla voidaan myös jäsentää ympäristöä ja esimerkiksi esineiden käyttötarkoitusta. Kaappien oviin voidaan kiinnittää niiden sisällä olevien tavaroiden kuvia. Kuvallisella viikko- tai päiväkalenterilla voidaan kuvata mennyttä tai tulevaa aikaa. Ympäristön kuvittaminen muistuttaa esineiden käyttötarkoituksesta, helpottaa paikkojen hahmottamista ja auttaa ajan jäsentämistä.

Lähteet:

Huuhtanen, K. (2001). Esineillä ja kuvilla kommunikointi. Teoksessa Huuhtanen, K. (toim.). Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa vuosituhaten taitteessa. Sivut 48-55. Kehitysvammaliitto ry, Helsinki.

Erilaisia kuvaohjelmia:

AAC-menetelmä

Puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiomenetelmistä käytetään kirjainyhdistelmää AAC. Se on lyhennelmä sanoista *Augmentative and Alternative Communication*.
<http://www.kvhtietopankki.fi/kunt/aac.htm>

Clipart AC

Clipart AC on ilmainen japanilainen kuvapankki. Kuvapankin käyttö edellyttää rekisteröitymisen, kuvien käyttöä ei ole rajoitettu. www.ac-clipart.com/index.php

PC- ja PCS-kuvat

PCS-kuvat (*Picture Communication Symbols*) ovat yksinkertaisia piirroskuvia. Suomenkielisenä on saatavilla yli 9 000 värillistä tai mustavalkoisina PCS-kuvaa. Lisäksi noin 1 000 PCS-kuvaa on ostettavissa liikkuvina, animoituina kuvina. PCS on todennäköisesti yleisimmin käytetty kommunikointikuvapankki sekä Suomessa että maailmalla. Sen etuja ovat kuvien suuri määrä sekä kuvapankkia hyödyntävät muut tuotteet.

PECS-menetelmä

PECS (*Picture Exchange Communication System*) on Yhdysvalloissa kehitetty, vuorovaikutuksen oppimiseen tähtäävä AAC-menetelmä. PECS on kommunikaatiotaitojen opettamisen menetelmä, joka on nopeasti omaksuttava ja toiminnallinen ja perustuu lapsen omaan aloitteellisuuteen. PECS-menetelmän avulla lasta voidaan opettaa aloittamaan kommunikaatio sosiaalisessa kontekstissa. Tämän jälkeen edetään kuvaerottelun harjoittelun kautta opettamaan lauserakenteita, kuvasanavarastoa ja kommentointia. Harjoitushetket voivat olla arjen tavallisia tilanteita, joissa käsitteet opitaan osana luontevaa vuorovaikutusta sekä mielekkäissä lauseyhteyksissä. PECS:n avulla lapsi oppii viestinnän perusideat. PECSin käyttö ei vaadi suuria taloudellisia panostuksia tai erityisosaamista. Jokainen voi toteuttaa PECS-menetelmää arjen

tilanteissa asiantuntevat neuvot saatuaan. Pyramid Educational Consultants Inc. -internetsivut www.pecs.com

Piirtäminen kommunikaatioprosessina

Kun verrataan eri kommunikointimuotojen etuja ja haittoja, kuvakommunikaation haittana pidetään hitautta ja materiaalin valmistamisen työläyttä. Mistä saada nopeasti kuvia kommunikointitilanteeseen? Piirretään kuva itse, sillä onhan kuva kädessä, jos se on päässä! Yksinkertaiset ääriivapiirroukset syntyvät nopeasti ja näkyvästi esimerkiksi mustalla tai punaisella kynällä paperille tai liidulla pieneen kannettavaan tauluun. Piirtäminen maksaa vain vaivan ja omiin käsiin uskomisen.

Symbolien laatiminen on kommunikatiivista, luovaa toimintaa. Yhteinen sopimus muuttaa signaalin symboliksi. Piirtäminen käynnistää yhteisössä yhteisen prosessin. Kun kuvan tarvitseva lapsi näkee symbolin syntymisen, hän keskittyy vuorovaikutukseen intensiivisemmin ja ymmärtää symbolien tarkoituksen paremmin. Lapsi voi osallistua keskusteluun aktiivisemmin kuin valmiita kuvia käytettäessä. Uusia symboleja voi keksiä ja piirtää myös itse käyttäjän tarpeiden mukaan.

Käytännössä lapset nauttivat piirtämistilanteista. Lapsen reaktioita on tärkeä seurata, jotta todella keskustele lapsen kanssa siitä, mitä hän haluaa kertoa. Kun keskustellaan tällä menetelmällä, siihen tulee myös ottaa aikaa. Nopea piirroskuvakommunikointi -menetelmän käyttö on haastavaa, mutta palkitsevaa. Vaikka piirtäminen voi olla työlästä ja viedä aikaa, lapset pitävät siitä.

Piktogrammit (*Pictogram Ideogram Communication*) ovat selkeitä, mustalla taustalla olevia valkoisia piirroskuvia. Valtaosa piktogrammeista on kuvanomaisia ja noin kymmenesosa käsitteellisiä. Piktogrammi-kuvasto on luotu alun perin Kanadassa. Niiden määrä vaihtelee maittain. Suomenkielisiä piktogrammeja on saatavilla noin 900 kuvaa. Piktogrammit ovat olleet hyvin suosittuja myös muissa Pohjoismaissa. Suomenkieliset piktogrammit: [Picto Online \(pictoonline.pictogram.se\)](http://pictoonline.pictogram.se)

Tunnekuvat

Valmiit ilme kuvat voivat helpottaa tunteiden tunnistamista ja niiden käsittelyä. Kuvia on helppo tehdä lisää ja muokata esimerkiksi lisäämällä niihin kyneleitä tai levittämällä hymyä. Tunnekuvia voi käyttää esimerkiksi seuraavissa tilanteissa:

- Pullonpyöritys/viisaritaulu: tunnekuvat levitetään ympyräksi pullon tai viisaritaulun ympärille. Jokainen pyörittää vuorollaan pulloa tai viisaria ja kertoo sen osoittamaan kuvaan liittyvästä tunteesta. Esimerkiksi: milloin olin viimeksi tosi vihainen? Mikä saa minut tuon näköiseksi?
- Levy- tai musiikkivideoraati: kappaleet arvostellaan tunnekuvien avulla.
- Muistipeli tunnekuvilla: parina voi olla samanlaiset kuvat tai kuva ja sitä vastaava sana.
- Valmiit tunnekortit <http://papunet.net/materiaalia/oheismateriaaleja>

Lisätietoa:

Heister Trygg, B. (2005). *GAKK - Grafisk AKK. Om saker, bilder och symboler som Alternativ och Kompletterande Kommunikation*. SÖK - Södra regionens Kommunikationscentrum, Malmö.

Huuhtanen, K. (2010). Merkit ja merkkijärjestelmät. Teoksessa: K. Huuhtanen (toim.) *Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa vuosituhannen taitteessa*. Kehitysvammaliitto ry, Helsinki.

Von Tetzchner, S. & Martinsen, H. (2000). *Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin*. Kehitysvammaliitto ry, Helsinki.

Linkkejä:

<http://papunet.net/materiaalia/ideat/tunnekuvat>
<http://papunet.net/materiaalia>
<http://papunet.net/fileadmin/muut/ideat/kuvakommunikointi.pdf>
<http://papunet.net/materiaalia/materiaalia-kuvakommunikointiin>
<http://www.papunet.net/tikoteekki>
<http://papunet.net/tietoa/fileadmin/muut/Esitteet/Vuorotellen.pdf>

3.7 Ohjeita ja vinkkejä pelien, leikkien ja harjoitteiden ohjaamiseen

Huolellinen valmistautuminen ennen leikkiä

- Tutustu harjoitteeseen hyvin ja ajatuksella ennen toteutusta.
- Mieti, onko harjoite paras toteuttaa yksittäisen lapsen kanssa, pienryhmässä vai isossa ryhmässä.
- Suunnittele etukäteen, miten toteutat harjoitteen.
- Huolehdi kaikki tarvittava materiaali valmiiksi paikalle.

Ympäristö

- Valitse rauhallinen tila, missä lasten on helppo keskittyä harjoitteeseen.
- Pyri rakentamaan tilanteeseen mahdollisimman rauhallinen ja mukava tunnelma.

Ohjaaja

- Kiinnitä huomiota ohjeiden selkeyteen.
- Käytä hyvää suomen kieltä. Hyvä mallikieli on kieliopillisesti oikein puhuttua kieltä. Kiinnitä huomiota erityisesti taivutuspäätteisiin.
- Toista ohjeet riittävän usein.
- Älä puhu pitkiä lauseita.
- Ole lähellä lasta ohjatessasi
- Käytä kuvia apuna ohjauksessa.
- Huolehdi, että kaikki lapset pääsevät tasavertaisesti esille ja tulevat tasavertaisesti kuulluksi.
- Älä puhu itse liikaa.
- Ole itse innostunut ja vuorovaikutukseen sitoutunut. Uskalla heittäytyä pelin tai leikin vietäväksi.

Leikin, pelin tai harjoitteen valinta

- Valitse innostavia ja kannustavia harjoitteita. Tee sitä, mikä kiinnostaa lapsia. Havainnoi lasten sitoutumista toiminnan aikana.
- Hyvä motivointi on tärkeämpää kuin hienot materiaalit.
- Kuuntele lasten aloitteita ja ideoita.

- Huomioi osallistuvien lasten taidot siten, että harjoitteet ovat motivoivia eivätkä liian haasteellisia.
- Leikin varjolla oppiminen on lapsistakin hauskaa.

Pienryhmätoiminta

- Tee harjoitteita mahdollisuuksien mukaan pienryhmissä tai kahdestaan lapsen kanssa.
- Pienryhmissä lasten kielenkäytön havainnointi on helpompaa.
- Lasten yksilöllisempi ohjaaminen ja avustaminen on helpompaa.
- Toisten lasten hyödyntäminen eli vertaisoppiminen onnistuu pienryhmissä paremmin.

Vertaisoppiminen

- Toinen lapsi voi olla parempi opettaja kuin aikuinen.
- Kielellisesti vahva lapsi saattaa huomaamattaan tukea heikommin puhuvaa lasta.
- Voit tietoisesti valita pienryhmään eritasoisesti puhuvia lapsia.
- Rohkaise lasten keskinäistä leikkiä.

Muuta hyödyllistä

- Niin kutsutut siirtymätilanteet, kuten tilanteet, joissa odotetaan, että päästään vessaan, syömään, ulos, ovat mainioita hetkiä jollekin yhteisleikille tai peleille.
- Pelit ja leikkivälineet on oltava lasten helposti saatavilla.
- Kuvita tuokion kulku.
- Tehdään vaativia harjoitteita sekä jotain kivaa ja hassua, jotta mielenkiinto säilyy.
- Mitä vapaaehtoisempaa toiminta on, sen tuloksetkin onnistuneempia se on.
- Liikunta, liikuntavälineet ja niiden käyttömahdollisuus lisäävät kielen oppimista.
- Käytä havainnointivihkoa, johon kirjaat toimintatuokioissa ja arjen tilanteissa tehtyjä havaintoja. Näin kielellistä kehittymistä on helpompi seurata.
- Huomioi lasten yksilölliset tarpeet ja rohkaise lapsia heidän tarvitsemallaan tavalla.

Kaikissa kielen kehittymiseen tähtäävissä harjoituksissa on tärkeää miettiä tarkkaan lapsiryhmän kokoonpanoa. Jokaisen lapsen tulee saada onnistumisia. On tärkeää, että liikkeelle lähdetään lapsiryhmän osaamisen tekijöistä ja lapsista yksilöinä. Myös kieleen liittyvä oppiminen on yhteydessä tunne-elämyksiin ja sitä kautta lapsi voi muistaa näitä tapahtumia koko elämänsä. Tällä on vaikutusta myös lapsen oppimismotivaatioon ja siihen, kuinka motivoitunut lapsi on oppimaan lukemista. Hyvä motivaatio auttaa parhaiten näiden taitojen oppimisessa.

Lähteet:

Nurmilaako, M & Välimäki, M-L. 2011. Lapsi ja kieli. s.38. Helsinki: Unigrafia Oy - Yliopistopaino.

4 Kirjallisuusvinkkejä

Kirjallisuusvinkit on jaoteltu kolmeen osioon. Ensimmäisessä luvussa kerrotaan kielenkehitykseen liittyvästä teoriakirjallisuudesta, toisesta löytyy arjen työssä hyödynnettäviä lastenkirjoja ja kolmanteen osaan on koottu hyviä internetsivustoja.

4.1 Teoriakirjallisuus

Joko se puhuu. Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. Siiskonen, T. & Aro, T. & Ahonen, T. & Ketonen, R. (toim.) 2003. Juva: WS Bookwell Oy.

Teoksessa tarkastellaan kielellisten vaikeuksien ilmenemismuotoja varhaislapsuudesta kouluikään. Teoksessa annetaan konkreettisia vihjeitä varhaiskasvatustieteilijöiden lasten kielellisten vaikeuksien tunnistamiseen, arvioimiseen ja kuntouttamiseen. Tukemista tarkastellaan kodin, neuvolan, päivähoiton ja esiopetuksen näkökulmista. Keskeisenä teemana teoksessa on leikki.

Sanat sekaisin. Kielelliset oppimisvaikeudet ja opetus kouluiässä. Ahonen, T. & Siiskonen, T. & Aro, T. 2001. Juva: WS Bookwell Oy.

Teoksessa käydään läpi kielellisiä oppimisvaikeuksia ja opetusta kouluiässä ja tarkastellaan kielellisten vaikeuksien ilmenemismuotoja. Teoksessa annetaan käytännön vihjeitä ja työvälineitä vanhemmille sekä opettajille ja muille kielihäiriöisten lasten parissa työskenteleville ammattilaisille.

Ymmärsinkö oikein. Kielelliset vaikeudet nuoruusiässä. Aro, T. & Siiskonen, T. & Ahonen, T. 2007. Juva: WS Bookwell Oy.

Ymmärsinkö oikein on kolmas ja viimeinen teos sarjassa, jonka aikaisempia teoksia ovat tässä aiemmin kuvatut teokset *Joko se puhuu* ja *Sanat sekaisin*. Tässä ammattilaisille suunnatussa teoksessa kielellisten vaikeuksien ilmenemismuotoja tarkastellaan perusopetuksen yläluokkien ja toisen asteen opintojen näkökulmasta. Teoksessa annetaan vinkkejä ja työvälineitä kielellisten vaikeuksien tunnistamiseen ja arvioimiseen. Kirjassa myös kerrotaan, miten ottaa kielelliset vaikeudet huomioon opetuksessa, ohjaamisessa ja tukemisessa.

Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. Nurmilaakso, M. & Välimäki, A-L. (toim.) 2011. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki: Unigrafia.

Teoksessa kerrotaan alle kouluikäisten lasten kielellisestä kehityksestä. Asiantuntijat kertovat lasten kielellisestä kehityksestä kielellisen tietoisuuden tasojen ja erilaisten muuttuvien kielellisten ympäristöjen näkökulmasta. Teoksessa kerrotaan kielen oppimisessa erityisesti huomioon otettavista seikoista ja kuvataan menetelmiä, joilla jo aivan pieniä lapsia voidaan rohkaista oman mielipiteen ilmaisuun ja sen kehittämiseen. Teos on saatavissa myös seuraavasta www-linkistä: <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/d9e0eb99-ef75-4704-a185-14aa8cbf9366>

Pienten sanat. Lasten äänteellinen kehitys. Kunnari, S. & Savinainen-Makkonen, T. (toim.) 2012. Juva: WS Bookwell Oy.

Teoksessa esitetään kattavasti tietoa lasten äänteellisestä kehityksestä sekä käsitellään monipuolisesti äänteellisen kehityksen edellytyksiä, tyypillisiä piirteitä ja pulmia. Näiden lisäksi teoksessa perehdytään äänteellisen kehityksen arviointiin ja kuntoutukseen. Tämä teos on täysin uudistettu painos vuonna 2004 julkaistusta teoksesta *Mistä on pienten sanat* tehty.

Puhekuplia. Lapsen puheen ja kielellisen tietoisuuden kehittäminen. Hakamo, M-L. 2011. Saarijärvi: Saarijärven Offset.

Tämä teos on käytännönläheinen tieto- ja harjoituspaketti. Teoksessa pureudutaan lapsen puheen ja kielellisen tietoisuuden kehittämiseen ja yhdistetään teoria- ja tutkimustietoa runsaaseen valikoimaan päiväkotiolosuhteissa helposti toteutettavia leikkejä ja harjoituksia. Kirjassa olevia harjoituksia voi soveltaa monen ikäisille lapsille pienin muutoksin.

Lapset kieltä käyttämässä. Pragmaattisten taitojen kehitys ja sen häiriöt. Loukusa, S. & Paavola, L. (toim.) 2011. Juva: WS Bookwell Oy.

Tässä teoksessa pragmaattisia kielen taitoja käsitellään monipuolisesti vuorovaikutuksen välineenä. Kohteena ovat mm. keskustelu ja kerrontataidot sekä ilmaisun tilannesidonnainen tulkinta. Teoksesta löytyy tietoa lapsen normaalista vuorovaikutus- ja kielenkäyttötaitojen kehityksestä sekä kuvataan erityyppisiä lasten kehityshäiriöihin liittyviä pragmaattisia vaikeuksia. Teoksessa myös esitellään näkökulma lapsen vuorovaikutuksellisen toiminnan ja kielenkäyttötaitojen arviointiin, käsitellään erilaisia tukimuotoja varhaisten taitojen kuntoutuksesta kouluikäisten lasten kielenkäyttötaitojen tukemiseen.

Lukemis- ja kirjoittamisvaikeudet: teoreettista taustaa ja opetuksen perusteita. Ahvenainen, O. & Holopainen, E. 2005. Jyväskylä: Special Data.

Teos tarjoaa tietoa luku- ja kirjoitustaidon oppimisen perusteista, oppimisen ongelmista, lukutaitojen arvioinnista sekä erilaisista mahdollisuuksista ehkäistä ja korjata oppimisvaikeuksia.

Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin. Von Tetzchner, S. & Martinsen, H. (suomentanut Kaisa Launonen) 1999. Kehitysvammaliitto. Helsinki: Hakapaino.

Teoksessa esitellään keskeisiä puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointikeinoja, niiden tärkeimpiä käyttäjäryhmiä sekä kommunikoinnin apuvälineitä.

Satu kasvattaa. Topeliuksen sadut ja kasvatuserittely. Jantunen, T. 2007. Juva: WS Bookwell Oy.

Teoksessa käsitellään aikamme kasvatuskysymyksiä Topeliuksen tunnetuimpien satujen ja tekstien avulla. Keskeisiä teemoja teoksessa ovat kasvatuserittelyn synnyttäminen, lapsuuden puolustus sekä se, kuinka kasvattaa lasten mielikuvitusta ja luovuutta.

4.2 Lasten kirjallisuus

Lastenkirjallisuus on sanataidetta. Varhaiskasvatuksessa kirjallisuus on yhteisöllistä toimintaa. Se on vähintään kahden ihmisen jakama kokemus. Aikuisen tehtävä on johdattaa lapsi kirjojen maailmaan. Aikuinen toimii välittäjänä ja tulkitsijana todellisen ja fiktiivisen eli lapsen ja kirjan maailmojen välillä. Onnistuneessa kirjallisuuskasvatuksessa kehittyy leikinomainen jännityksen ja ilon tunne, joka vielä voimistuu yhdessäolon kokemuksesta.

Aikuisen tulee luoda otollinen ympäristö kirjojen kokemiselle, elämyksille ja oppimiselle. Oikeanlaisella kasvuvalustalla lapsi voi jäsentää, muotoilla, laajentaa ja rikastuttaa uusia ja aikaisempia kokemuksiaan. Lapsi kokee sadun kokonaisvaltaisesti. Hän elää kuulemansa fyysisesti. Tämä on sitä voimakkaampaa, mitä nuoremasta lapsesta on kyse. Lapsella tulisi olla tilaa ja mahdollisuus olla mukana omalla tavallaan häiritsemättä muita.

Tärkeintä lukemisessa ei ole aikuisen tulkintataidot vaan omakohtainen suhde luettuun tai kerrottuun tekstiin. Aikuisen tulee luoda lukuhetkelle hyvä ilmapiiri esimerkiksi satunurkkauksessa, jossa lapset istuvat tyynyillä lähellä lukijaa. Aikuinen luo runon tai sadun taikapiirin, joka vangitsee lapset sisälleen. Aikuisen ja lasten välille tulisi muodostua yhteys lukuhetken onnistumiseksi. Lapset tulisi huomioida vuorovaikutuksen osapuolina. Tilanteen tulisi tarjota lapsille mahdollisuuksia eläytyä omalla tavallaan.

Lähteet:

Heinonen, S-L 2001. Sanataide oppimisen ja leikin innoittajana. Sivut 201-202 Teoksessa Suojala, M. & Karjalainen, M. (toim.) 2001. Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön. Avaa lastenkirja. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Suositteluja lastenkirjoja:

Aamu -kirja (Ulla Lappalainen; kuvitus: Elina Vesterinen-Sumu)

Aamu on värikäs, iloinen suomen kielen kuvasanakirja. Se sisältää noin 1 000 sanaa kielen perussanastoa ja siihen liittyviä lyhyitä lauseita, fraaseja ja kysymyksiä. Kirjan kuva-aukeamiin liittyvät runot, jotka sisältävät kunkin kuvasivun sanaston. Runoja ja lauluja käytetään oleellisenä osana kielen oppimista mm. siksi, että sanaston opiskelu melodian tukemana helpottaa oppimista ja tekee kielen oppimisen mukavaksi ja luontevaksi. Kirjan runot on säveltänyt lauluiksi Mikko Perkoila ja hän myös esittää useimmat Aamun laulut 1 -kasetin ja Aamun laulut - cd:n lauluista. Kirjasarjassa esiintyy etiopialainen Maria ja suomalainen Niko perheineen. Kirjaan liittyvät kiinteänä osana Aamu -tehtäväsivut, joista voidaan koota oppilaan kirja. Tehtäväsivujen eritasoisten harjoitusten avulla opetusta voidaan eriyttää oppilaiden tarpeiden mukaan. Kirja sopii kuvituksensa ansiosta kaikenikäisille maahanmuuttajille, samoin esi- ja erityisopetukseen.

KIPINÄ (Eija Lehtiniemi, Mervi Wäre, Arto Törmänen)

Kipinät on materiaali lukemaan opetteleville. Se sisältää yhteensä seitsemän pehmeäkantista kirjasta. Ensimmäisen kirjan voi lukea jo, kun tuntee neljä kirjainta ja osaa lukea niistä muodostuvia sanoja. Kirjat vaikeutuvat vähitellen sekä sana- että lausetasolla. Viimeisen eli seitsemännen kirjan voi lukea sitten, kun tuntee kaksikymmentä kirjainta ja osaa lukea nelikirjaimisia tavuja. Materiaalissa on käytetty pienaakkosia. Nelivärinen piirroskuvitus tuo huumoria mukaan lukemiseen. Lukuinto syttyy pienestäkin kipinästä!

Kipinät sisältää seuraavat kirjat:

1. Aa-si ui
2. Su-si o-saa, aa-si o-saa
3. Nor-su on i-so
4. Mis-sä nor-su on?
5. Min-ne mar-su me-ni?
6. Mi-kä näis-tä tu-lee?
7. Mi-tä di-no tah-too teh-dä?

MAISA (Lucy Cousins)

Maisa -hiiri on suosittu lastenkirjahahmo. Maisa-kirjat soveltuvat melko pienille lapsille. Kirjojen aiheet kattavat laajalti erilaisia arjen puuhia sekä juhlia. Tarinat rakentuvat kuvien ja tekstien kokonaisuudesta. Maisa-kirjojen kuvat ovat suurikokoisia ja selkeitä, yksinkertaisella tyyllillä piirrettyjä. Tekstit ovat lyhyitä, usein vain lauseen tai parin mittaisia yksinkertaisia kommentteja.

Maisa-kirjoja on saatavilla erilaisina versioina. Kuvakirjat ovat joko tavanomaisia tai niissä voi olla kääntöläppä ja pyörítettäviä kiekkoja, jotka tekevät tarinoista jännittäviä. Kuvakirjojen lisäksi on saatavilla Maisa-palapelikirjoja tai minikirjaversioita, joissa kirja on yhdistetty pehmoleluun.

MOPA - motoriikka paremmaksi (Tarja Latva, Sirpa Taipale ja Lea Kaarina Uosukainen Kuvat: Nina Sorsa)

MOPA sisältää lähes 400 pienessä tilassa toteutettavaa motorista harjoitusta. Motorisilla valmiuksilla on lapsen kielen oppimisessa merkittävä osuus. Motorisia harjoituksia voidaan tehdä liikuntatuntien lisäksi myös luokassa. Materiaali on tarkoitettu kaikille, jotka kaipaavat ideoita motorisesti ongelmaisten lasten opetukseen, mutta erityisesti esi- ja alkuopetuksen opettajille. Se sopii myös päiväkoteihin ja liikuntakerhoille.

Suupoppia laulukirja +cd

Suupoppia lastenlaulukirja sisältää 10 uutta lastenlaulua, nuotinnukset, rytmiharjoituksia, suujumppa- ja musiikkiliikuntaohjeita. Suupoppia -materiaalin tarkoituksena on laulaen ja leikinomaisesti tukea suun motoriikkaa ja vahvistaa kasvojen lihaksistoa. Lauluista hyötyvät kaikki ja erityisesti lapset, joilla on puheen tuottamisen pulmia sekä artikulaatiovaikeuksia. Laulut on säveltänyt ja sanoittanut erityislastentarhanopettaja Anna Kaarina Pohjakallio.

Suupoppia CD:llä on iloisia ja mukaansatempaavia lastenlauluja. Laulut sisältävät suujumppa-osoita, jotka yhdistettynä rytmikkääseen musiikkiin tukevat monin eri tavoin lapsen kielenkehitystä ja oppimista. CD:llä laulaa espoolainen viihdekuoro Kipinä. Kappaleet on sovittanut kuoronjohtaja Eeva Manninen. Lauluihin liittyvät kuvamateriaalit on suunnitellut ja kuvittanut Tia Munne. Kuvasarjat auttavat oppimaan laulun sanat ja ymmärtämään laulun sisällön. Näin tuetaan myös muistia, tarkkaavuutta, keskittymistä ja kuullun ymmärtämistä. Kuvat ovat laminoituja, irrallisia, tarrapohjaisia ja muovitaskuihin pakattuja.

Lisäksi käyttökelpoisia kirjoja ovat:

Lastenkirjallisuuden klassikot kuten Peppi Pitkätossu, Katto-Kassinen ym.

Debi Gliorin riimitetyt sadut kuten Karhuherra ym.

Runokirjat kuten Pikku-Pegasos, Runotar J

Tatu ja Patu -kirjat

4.3 WWW-linkkejä

www.aivoliitto.fi

Aivoliiton sivusto tarjoaa tietoa kielellisestä erityisvaikeudesta. Sivustolta löytyy sähköisiä oppaita, lehtiä, linkkejä, sekä tietoa tapahtumista ja koulutuksista. Aivoliiton verkkokaupasta voi ostaa kirjoja ja oppaita.

www.leikkien.fi

Sivusto on virallisesti nettikauppa, mutta sieltä löytyy myytävien tuotteiden lisäksi vinkkejä muun muassa kielen kehityksen tukemiseen. Sivustolta voi tilata erilaisia oppimiseen liittyviä ja oppimista tukevia pelejä ja muuta materiaalia. Päiväkodit voivat tilata luesittelijän esitelmään tuotteita. Myös yksityiset henkilöt voivat ryhtyä oppimiskonsultiksi ja järjestää Leikkien-lelukutsuja.

www.lukihero.fi

Helsingin seudun erilaiset oppijat ry on oppimisvaikeuksista kärsivien henkilöiden etujärjestö. Sivustolla tarjotaan tietoa järjestöstä, tapahtumista, yhteistyökumppaneista sekä kerrotaan, mistä erilainen, eri-ikäinen oppija voi saada apua. Sivusto on luettavissa myös ruotsiksi.

www.lukimat.fi

Lukimat on tietoverkkovälitteinen peruslukutaidon ja matematiikan oppimisvalmiuksien oppimis- ja arviointiympäristö. Lukemisen osa-alueelta löytyy tietoa perustaitojen harjoitteluun tarkoitettua Ekapelistä. Pelin eri versiot tukevat lukemaan oppimista eri ikävaiheisiin sopivilla tavoilla. Oppimisen arviointi -osuudessa tarjotaan tietoa oppimisen arvioinnista sekä välineitä lukemisen, kirjoittamisen ja matematiikan oppimisen arviointiin.

<http://www.lukimat.fi/lukeminen/materiaalit/ekapeli>

Ekapeli on tarkoitettu yli 6-vuotiaille lapsille, jotka tarvitsevat lukemisen perustaitojen harjoitusta. Ekapeliä ei suositella alle 6-vuotiaille lapsille, koska pelin kehittäjien mukaan heillä ei ole tutkimustietoa pelin vaikutuksesta nuorempiin lapsiin. Ekapelistä on olemassa kolme suomenkielistä ja yksi suomenruotsinkielinen lukemista harjoittava peliversio. Erityisesti venäjää äidinkielenään puhuvien suomen kielen harjoitteluun on tarkoitettu Ekapeli-Maahanmuuttaja. Peli on tietokoneella pelattava oppimispeli ja sitä kehitetään Niilo Mäki-instituutin ja Jyväskylän yliopiston yhteistyönä, osana Lukimat -hanketta, jota tukee opetus- ja kulttuuriministeriö.

www.nmi.fi

Niilo Mäki Instituutti on oppimisvaikeuksien monitieteisen tutkimuksen ja kehittämistyön yksikkö, jonka keskeisenä toiminta-ajatuksena on lasten ja nuorten oppimisesta syrjäytymisen ehkäiseminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Sivustolta löytyy tietoa oppimisvaikeuksista, ajankohtaisista tapahtumista ja koulutuksista, tutkimuksista ja hankkeista sekä julkaisuja. Sivusto on luettavissa myös englanniksi.

www.nuorisuomi/paivahoito

Nuori Suomen päivähoito -sivustolta löytyy vinkkejä ja materiaalia lasten liikuntaan ja liikkumisen tukemiseen. Erilaiset liikuntaleikit vahvistavat motorista kehitystä ja tukevat kielellistä kehitystä.

www.papunet.net

Papunet on sivusto kommunikoinnista, selkokielestä ja puhevammaisuudesta. Papunet on verkkosivusto eri keinoin kommunikoiville ja tietokonetta käyttäville ihmisille. Sivuston kautta tarjotaan perheille ja lähi-ihmisille sekä alan ammattilaisille ja alaa opiskeleville tietoa puhevammaisuudesta ja materiaalia kommunikointiin sekä tiedotetaan puhevammaisten ihmisten mahdollisuudesta ja oikeuksista. Papunetin sivuilta löytyy tietoa muun muassa kommunikoinnin ja tietokoneen apuvälineistä, tulkkauspalveluista sekä selkokielen käytöstä verkossa. Papunet -sivusto tarjoaa vinkkejä, materiaaleja, erilaisia pelejä, työkaluja sekä ideoita arjen vuorovaikutus- ja kommunikointitilanteisiin. Osa Papunetin sisällöstä on saatavilla myös englannin ja ruotsin kielellä.

www.papunet.net/tikoteekki

otekniikka- ja kommunikaatiokeskus Tikoteekki edistää puhevammaisten ihmisten kommunikointia ja vammaisten henkilöiden tietotekniikan käyttöä. Tikoteekki kokoaa ja välittää tietoa puhetta tukevasta ja korvaavasta kommunikoinnista (AAC = augmentative and alternative communication). Sivustolta löytyy ajankohtaista tietoa keskuksen toiminnasta ja asiakaspalvelusta, koulutuksista ja projekteista sekä erilaisia oppaita.

suvi.viittomat.net

Suvi on Suomen viittomakielten verkkosanakirja. Suvi on tarkoitettu sekä viittomakielen äidinkielisille käyttäjille että sen opiskelijoille. Viittomien perusmuotoja voi käyttää myös viittotussa puheessa ja tukiviittomina. Suomenruotsalaiselle viittomakielelle on tekeillä oma Suvi-sivusto. Sivustolta löytyy koko suomalaisen viittomakielen aineisto, yleisviittomisto, satuhahmoiniin liittyviä viittomia, suomalaista ja ulkomaista paikannimistöä sekä ihmisen terveyteen liittyviä viittomia.

Liite 1 Runoja, riimejä ja loruja

ITIKKA

Olipa kerran itikka,
jolla oli rättisitikka,
ja sen sitikan takapenkillä
kävi itikka iltalenkillä.

TAIKAPÄIVÄ

Kaikki meni nurin narin,
panin väärän sukkaparin.
Kengät ilman nauhoja,
taskut täynnä kauhoja

Aurinkoon lie tullut vikaa,
tanssin alkoi tuota pikaa.
Kadunkulman poliisi,
innoissansa steppasi.

Rouvan hattu vinossa,
leivoksia pinossa.
Sata pientä veitikkaa,
niitä vatsaan mahduttaa.

Hiljaa piiloon lymysin,
Itsekseni hymysin:
Hattuni jäi nurinpäin,
siksi päivä sujui näin
Ilse Saares

KÖRÖ KÖRÖ KIRKKOON

(Lorun aikana lasta voidaan hyppyttää sylissä ja lopussa nostaa lapsi korkealle ilmaan)
Körö körö kirkkoon,
papin muurin penkkiin,
ruskealla ruunalla,
valkealla varsalla,
kolipäällä koiralla,
kirjavalla kissalla,
pikipäällä pässillä
laukipäällä lampaalla
- peltojen ylitse,
aitojen alitse,
kiilikello kaulassa,
punaisessa nauhassa,
pom pom, pom pom, pom!

HARAKKA HUTTUA KEITTÄÄ

Harakka huttua keittää, *(pyöritellään etusormea lapsen kämmenellä)*
hännällensä hämmentää,
pyrstöllensä puistelee, *(puistellaan sormen päällä)*

nokallansa koittelee, (*koputetaan sormen päällä*)
 panee suolaa, (*ripotellaan sormilla*)
 panee sokeria,
 antaa tälle, (*kosketellaan lapsen sormia peukalosta nimettömään*)
 antaa tälle
 antaa tälle,
 antaa tälle,
 loput vie pienelle pesään! (*kutitellaan lasta kainalosta*)

KUN ON OIKEIN PIENI

Kun on oikein pieni
 voi lentää linnun untuvalla,
 nukkua orvokinlehden alla,
 kun on oikein pieni.
 Kun on oikein pieni,
 voi keinua heinässä heiluvassa,
 levätä kukassa tuoksuvassa,
 kun on oikein pieni.
 Kun on oikein pieni,
 voi istua lumihiutaleille,
 ja liittää maailman tuulien teille,
 kun on oikein pieni.

Hannele Huovi

VIIKONPÄIVÄT

Maanantaina makkarat tehtiin,
 tiistaina tikut vuoltiin,
 keskiviikkona keitto keitettiin,
 torstaina tupaan kannettiin,
 perjantaina perheelle annettiin,
 lauantaina liemi latkittiin,
 sunnuntaina suu pyyhittiin.

LORU LEIKISTÄ

Parempi kuin karamelli,
 lapsista on savivelli.
 Niinkös, niinkös, niinkös,
 että missä vain on kuravettä,
 siellä hurjat huudot soivat,
 siellä lapset ilakoivat.
 Märkä hame, märkä takki.
 Ihan märkä koko sakki.

MISTÄ ON PIENET POJAT TEHTY?

Mistä on pienet pojat tehty?
 Mistä on pienet pojat tehty?
 Etanoista, sammakoista,
 koiran häntätupsukoista.
 Niistä on pienet pojat tehty

MISTÄ ON PIENET TYTÖT TEHTY?

Mistä on pienet tytöt tehty?
 Mistä on pienet tytöt tehty?
 Sokerista,
 kukkasista,
 inkivääristä,
 kanelista;
 Niistä on pienet tytöt tehty.

NALLE NIMELTÄ KALLE

Olipa kerran nalle,
 jonka nimi oli Kalle.
 Se karkasi maailmalle
 ja jäi muurahaisen alle.
 Se teki sellaisen ilmeen,
 että rakensi pesänsä pilveen.
 Ja nukkui talviunta
 ja söi tuhat kiloa lunta.

SORMET

Peukalopotti
 Suomensotti,
 Oltermanni,
 Kultaralli,
 Pikkurilli
 Peukaloputti saaviin putosi,
 Suomensotti sen pelasti,
 Lonkermanni sen kehtoon peitti,
 Kultaralli sen tuuditti.
 Pikkurilli tahtia löi
 ja kaikella tavalla metelöi.

VUOSILORU

Pii paa puu, terve tammikuu!
 Nyt on syöty joulupossu,
 jalkaan pannaan huopatossu.
 Ilma pakastuu, onhan tammikuu.
 Pii paa puu, terve helmikuu!
 Nyt on parhain hiihtokeli,
 kaikki lapset lasketteli.
 Päivä kirkastuu, onhan helmikuu.

Pii paa puu, terve maaliskuu!
 Räystähältä vesi pirstuu,
 iloisena tintti tirstuu.
 Kissat innostuu, onhan maaliskuu.

Pii paa puu, terve huhtikuu!
 Kohta kevät tekee terää,
 pajunkissa oksaan herää.
 Nauraa täysikuu, onhan huhtikuu.

Pii paa puu, terve toukokuu!
 Heittäkäämme kengät, sukat,
 linnut laulaa, kukkii kukat.
 Aalto vapautuu, onhan toukokuu.

Pii paa puu, terve kesäkuu!
 Rannalla on hyttysiä,
 kokkoon tehdään syttysiä.
 Laulut kantautuu, onhan kesäkuu.

Pii paa puu, terve heinäkuu!
 Keskikesän lämpimässä
 mansikat on kypsymässä.
 Marjat punertuu, onhan heinäkuu.

Pii paa puu, terve elokuu!
 Maamies korjaa pellon viljaa,
 kuuhut nousee hiljaa, hiljaa.
 Ukko hymysuu, onhan elokuu.

Pii paa puu, terve syyskuu!
 Omenat on vielä puussa,
 Pian ne maistuu lasten suussa.
 Makeaksi suu, onhan syyskuu.

Pii paa puu, terve lokakuu!
 Myrsky riipii lehdet puiston,
 viimeisenkin kesämuiston.
 Lämmin unohtuu, onhan lokakuu.

Pii paa puu, terve marraskuu!
 Kohta menee järvet jäähän,
 Saappaat jalkaan, pyssy päähän.
 Nenä punehtuu, onhan marraskuu.

Pii paa puu, terve joulukuu!
 Päättyy vuoden odotukset,
 joulupukki avaa ukset.

VUOSILORU

Nirskuen ja narskuen,
 puhuu herra Pakkanen.
 Luonto nukkuu uneksuu,
 metsässä on tammikuu.

Valkohanki kimmeltää,
 oksat peittää kuura, jää.
 Hymyyn käy jo päivän suu,
 onkohan nyt helmikuu?

Talitintin titityy
 kevätsointiin viritty.
 Mäyrämuori havahtuu,
 joko nyt on maaliskuu?

Pajunkissan hento pää

iloisena pilkistää.
 Kevätsade ropsahdellen
 kutittelee nenää nallen.
 Vesi puroon huuhtoutuu,
 on siis metsän huhtikuu.

Västäräkki matkoiltansa
 kertoilee jo juttujansa.
 Lintukodin kuistilla
 iloinen on tunnelma.
 Laulut kauas kantautuu,
 onkohan jo toukokuu?

Lammen luona majavan
 lapsikatras villi.
 Heiluu viikset, hännän lapa,
 uiminen on hauska tapa.
 Kukkii nurmi, kukki puu;
 metsässä on kesäkuu.

Tuoksuu villit mansikat,
 vademat ja lillukat.
 Eipä maistu mikään muu,
 on jo metsän heinäkuu.

Sirkka viulun virittää,
 soittojansa sirittää.
 Ilta hämyyn kietoutuu,
 onkohan jo elokuu?

Rouskut, tatit, vahakkaat,
 vanhat sekä nuorekkaat.
 Maasta ylös kurkottuu,
 nyt on metsän syyskuu.

Katsokaa lehtiä putoaa,
 punaista, keltaista, ruskeaa.
 Pöllövaari vastaa: Huuuuuu,
 metsässä on lokakuu.

Pakkaspojat rakentavat
 lammikolle siltojaan.
 Huurukeijut levittelee
 harsojansa yli maan.
 Näyttäydy ei kukaan muu,
 metsässä on marraskuu.

Tähtitaivas kirkastuu,
 nyt on metsän joulukuu.

AURINKO LETTUJA PAISTAA

Aurinko, aurinko lettuja paistaa,
 hauska on auringon lettuja maistaa.
 Kiipeän puuhun, pistelen suuhun,
 loput voin heittää ukolle kuuhun.
 Sittenpä käynkin nukkumaan,
 pikkuinen massuni pullollaan.

Aurinko, aurinko lettuja paistaa,
 hauska on auringon lettuja maistaa.
 Kiipeän puuhun, pistelen suuhun,
 loput voin heittää ukolle kuuhun.
 Sittenpä käynkin nukkumaan,
 pikkuinen massuni pullollaan.

SILMÄ, SILMÄ, NENÄ, SUU

Silmä, silmä, nenä suu,
 poski, poski ja leukaluu,
 käsi, käsi, masu ja napa,
 jalka, jalka ja varpaat!
 Silmä, silmä, nenä ja suu,
 sinuun äiti rakastuu!

PIKKUPEIKKO

Pikkupeikko, takkutukka
 pitkähäntä, risasukka.
 Istuu itkee kannon päässä,
 pienet varpaat aivan jäässä.
 Tuli tonttu, parsi sukan,
 selvitteli takkutukan,
 antoi vielä villatakin,
 pani päähän tonttulakin.

Pikkupeikko, tupsutukka,
 pitkähäntä, siistisukka,
 istuu nauraa kannon päässä,
 "Eipä ole varpaat jäässä!"

TÄMÄ PIENI POSSU

(Lapsen sormet tai varpaat ovat pikku possuja ja esiintyvät vuorollaan)
 Tämä pieni possu meni ostamaan ruokaa.
 Tämä pieni possu sanoi: syökää ja juokaa.
 Tämä pieni possu huusi: perunoita tuokaa!
 Tämä pieni possu nälissänsä huokaa.
 Tämä pieni possu itkee suruisasti;
 ui, ui, ui, ui, koko matkan kotiin asti.

MISSÄ ON PEUKALO?

*(Pidetään aluksi kädet selän takana.
 Otetaan käsi esiin ja koukistetaan aina säkeessä
 mainittua sormeä, jokaista vuorotellen)*
 Missä on peukalo, missä on peukalo?
 Täällähän minä, täällähän minä!
 Mitä sulle kuuluu?
 Kiitos oikein hyvää!
 Mennään pois, mennään pois!
 Missä on etusormi, missä on etusormi?
 Täällähän minä, täällähän minä!

Mitä sulle kuuluu?
 Kiitos oikein hyvää!
 Mennään pois, mennään pois!
 Missä on keskisormi... jne.
 Missä on nimetön... jne.
 Missä on pikkurilli... jne.
 Missä on koko käsi... jne.

MIKÄ RATA, JUNARATA

Ratapölkky, mikä rata,
 junarata, mikä juna,
 kaalijuna, mikä kaali,
 keräkaali, mikä kerä,
 lankakerä, mikä lanka,
 ompelulanka, mikä ompelu,
 torstaiompelu, mikä torstai,
 helatorstai, mikä hela,
 puukonhela, mikä puukko,
 nahkapuukko, mikä nahka,
 pölkypää, mikä pölkky,
 ratapölkky, mikä rata,
 junarata...

Suomalainen kansanruno

VIHANNESLORU

Pikkulanttu nukkuu
 Kukkuu, kukkuu, pikkulanttu nukkuu
 kellarin pimeässä nurkassa.
 Hiiri se tuli ja puraisi.
 Pikkulanttu naurista potkaisi.
 Nauris se parkas ja nurkkahan karkas,
 porkkana paineli perässä.
 Sipuli se itkeä pillitti,
 peruna se tilliä lohdutti.
 Kaalikin suuttui ja punaiseksi muuttui,
 punajuuri punotti vieressä.
 Retiisi ja kukkakaali kikatti,
 salaatti vain yksinänsä mökötti.
 Suut meni tukkoon, kun avain kävi lukkoon,
 tarhuri kurkisti ovesta.
 "Ollaan me ihan kiltisti",
 kasvikset yhdessä vakuutti!

TIITIÄISEN TUUTULAULU

Tiitiäinen metsäläinen
 pieni menninkäinen,
 posket tehty puolukasta,
 tukka naavatuppurasta,
 silmät on siniset tähdet.
 Tiitiäinen metsäläinen
 pieni menninkäinen,
 keinu kuusen kainalossa,

tuutu tuulen kartanossa,
sammuta siniset tähdet!

TOSSU JA SUKKA

Tossu ja sukka ne tirkistää,
onkohan kaikilla varpailla pää.
Yks', kaks' ja pim pam pom,
kenen nämä varpaat on? No, Annin/Aslan nämä varpaat on.
(Tässä leikissä pyöritellään ja hiplataan varpaita.
KESÄN TULO:

Kuu kiurusta kesään
puolikuuta peipposesta
västäräkistä vähäsen
pääskysestä ei päivääkään

Etana, etana, näytä sarves
onko huomenna pouta?

Liite 2 lauluja ja laululeikkejä

KUULETKO KUINKA MADOT YSKII

"Kuuletko kuinka madot yskii, köh köh,
maan alle kolon kaivertaa, skraaps skraaps,
ensin ne kääntyy ja sitten ne vääntyy,
ei niitä näe milloinkaan.
Kun ne on poissa, jää kolo vaan,
kun ne tulee takaisin on kolo paikallaan.
Yy, kaa, koo, kuuletko kuinka..."

LEIPURI HIIVA

"Laitan pullat uuniin
otan valmiit takaisin.
Näen piipusta kun savu kohoaa.
Leipuri Hiiva,
hän asuu kumputiellä.
Hän pullat kakut leipoo siellä.
Näen piipusta kun savu kohoaa."

VAAPPOLAN KUNTOPIIRI

"Vaappolan piirillä tali olo hiiala hiiala hei,
siellä ne hoitivat kuntoansa hiiala hiiala hei,
pää pää siellä ja pää pää täällä
siellä pää, täällä pää, joka puolella pää pää
hiiala hiiala hei.
Kädet, Jalat, Maha, Peppu, Kaikki"

KOLME VARISTA

(Vedetään maalarinteipistä viiva lattialle ja kaikki lapset menevät seisomaan viivalle riviin. Sitten aloitetaan laulu)

Monta varista,
istui aidalla,
silivati seilaa,
silivati seilaa,
yksi lensi pois.

(Yksi lapsi vuorollaan lähtee leikisti lentämään omalle paikalleen tuolille ja laulu lauletaan niin monta kertaa, että kaikki ovat lentäneet paikoilleensa)

Sopii hyvin kolmivuotiaillekin.

SADELAULU

Lammen pinnalle pisaroita tippu. Niitä tuli taivaalta aikamoinen nippu.

(Ensimmäisellä laulamiskierroksella taputetaan kämmenillä lattialle laulun tahdissa, toisella kierroksella tehdään hiljaa pientä sadetta ja kolmannella kierroksella voidaan jo nousta seisomaan ja tehdä sateen ääntä tömistelemällä jaloilla laulaen kovemmalla äänellä.)

Sopii kolmevuotiaillekin ja sävel on ihan itse helppo keksiä.

PIIRILEIKKI "VANHA MAALIPURKKI"

Vanha maalipurkki olan takaa kurkki. Sininen vai punainen on väri sen pensselin?

(Lapset istuvat piirissä kasvot piiriin päin. Yksi lapsi kiertää pensselit kädessä piirin takana. Kun laulu loppuu hän pysähtyy jonkun taakse ja valitsee toisen pensselin, jolla koskettaa edessä olevan selkää. Lapsi yrittää arvata värin ja jos arvaa oikein, saa jatkaa. Sävelen voi keksiä itse tai vain loruna. Pensellit voi ohjaaja askarrella kartongista.)

JUMPPA UKKO NOOAN NUOTILLA

Kädet ylös, kädet alas kädet sivuille. Sitten kädet korviin, sitten kädet varpasiin. Kädet ylös, kädet alas, kädet sivuille.

PÄÄ, OLKAPÄÄ, PEPPU, POLVET, VARPAAT

"Pää, olkapäät, peppu, polvet, varpaat
Polvet varpaat" (x2)
Silmät, korvat ja nenän nypykkä
Pää, olkapäät, peppu, polvet, varpaat
Polvet varpaat

(Laulaessa kosketetaan niitä paikkoja, joista lauletaan. Laulun tahti nopeutuu)

MISSÄ ON PEUKALO?

Missä on peukalo, missä on peukalo? *(molemmat kädet takana)*

Täällähän minä, täällähän minä. *(ensin toinen käsi eteen peukalo pystyssä, sitten toinen)*

Mitä sulle kuuluu? *(taivutetaan peukaloa)*

Kiitoksia hyvää! *(taivutetaan toista peukaloa)*

Juostaan pois, juostaan pois. *(viedään kädet selän taakse)*

Missä on etusormi... *(sama toistetaan eri sormilla)*
 Missä on keskisormi...
 Missä on nimetön...
 Missä on pikkusormi...
 Missä on koko käsi...

PIKKUISET KULTAKALAT

Pikkuiset kultakalat *(tehdään sormilla pienet kalat)*
 lammessa ui,
 pikkuinen kalaäiti huolestui, *(liikutellaan sormia siten että kala ui)*
 Uikaa, uikaa jos osaatte,
 Ja ne uivat ja uivat sen uskotte
 Hop-hop, dägä-dägä, hop-hop, HUI! *(lyödään 2 x reisiin)*
 Hop-hop, dägä-dägä, hop-hop, HUI! *(taputetaan 2 x)*
 Ja ne uivat ja uivat sen uskotte. *(lyödään 2x reisiin ja nostetaan molemmat kädet ilmaan)*

Laulu voidaan tehdä myös keskikokoisilla ja suurilla kaloilla ohjetta ja laulunsanoja soveltaen.

PIENET SAMMAKOT

Pienet sammakot, *(hypytä lasta sylissä)*
 pienet sammakot,
 Ne lystikkäitä on
 Ei korvia, ei korvia, *(näytä korvia)*
 Ei häntää laisinkaan *(taputa pepun päälle)*
 Pupujussikat, pupujussikat, *(nosta lapsi ylös)*
 Ne lystikkäitä on
 Pitkät korvat on, pitkät korvat on *(näytä pitkät korvat)*
 Ja hännän tyyppä. *(taputa pepulle)*

HÄMÄHÄKKI

Hämä-hämä-häkki, kiipes langalle *(kudotaan sormilla etusormi peukaloon ja toisinpäin)*
 tuli sade rankka, hämähäkin vei *(sormilla ylhäältäpäin liikutellen kuin sataisi, kädet heilauttavat jompaankumpaan suuntaan)*
 aurinko armas, kuivas satehen *(käsillä tehdään aurinko, kädet aaltoilevat kuin maan päällä)*
 hämä-hämä-häkki kiipes uudelleen *(taas peukalo ja etusormi kutovat seittiä)*

Muura-muura-hainen *(toinen käsi on "muurahainen")*
 kortta kuljettaa, ahkerasti aina, työssä ahertaa *(sormia liikutellaan kuin muurahainen liikkuisi kättä pitkin)*
 kohta on valmis keko komea *(muodostetaan käsistä "keko" niin että sormenpäät ovat yhdessä)*
 muura-muura-hainen, kortta kuljettaa

Heinä-heinäsirikka soittaa viuluun *(toisella kädellä "pidellään viulua" ja toisella "heilutetaan jousta")*
 Heinikossa hyppii sinne tänne vaan *(hypytetään käsiä polvien päällä)*
 Pieni sinikello käypi uinumaan *(laitetaan kämmenet yhteen ja kallistetaan päätä ja pistetään kädet pään viereen)*
 Heinä-heinäsirikka soittaa viuluun *(sama kuin alussa)*

VIISI PIENTÄ ANKKA

Viisi pientä ankkaa lähti leikkimään (*heilutetaan koko kättä vasemmalle-oikealle*)
vuorten taakse kauas pois (*tehdään käsillä vuori ja heilutetaan kädet alas "kauas pois" -*
kohdassa)

äiti ankkasanoi että kvaak kvaak kvaak (*muodostetaan kädestä "nokka" ja avataan ja suljetaan nokkaa*)

mutta vain neljä ankkaa tuli *takaisin* (*heilutetaan neljää sormeaa vasemmalle-oikealle*)

NÄIN JATKETAAN KUNNES TULEE

...mutta ei yhtään ankkaa tullut *takaisin* (*laitetaan käsi nyrkkiin ja heilutetaan vasemmalle-oikealle*)

SILLOIN: isä ankkasosti päänsä lammesta ja sanoi että KVAAK - ja kaikki viisi ankkaa tuli *takaisin!* (*laitetaan molemmat kädet vastakkain ja avataan kämmenet valtavaksi nokaksi - ja heilutetaan lopuksi taas koko kättä, viittä sormeaa ees taas*)

